

Karasu Kazası'nda sosyo-ekonomik hayat (II)¹

Nuri Kavak

(Osmangazi Üniversitesi)

Özet. Kadılar tarafından tutulan mahkeme kayıtları, Karasu kesit alınarak, tüm Kırım'daki sosyal ve kültürel hayatı aydınlatmak için son derece kıymetli bilgiler vermektedir.

Tarihi kaynaklara dayanarak, Karasuv Kazasında sosyo-ekonomik yaşam analiz edilmiştir. Bu makalede bölgedeki para dolaşımı ve ticareti tartışılmaktadır. Farklı yıllarda temel ürünlerin maliyetindeki değişikliklere çok dikkat edilir. Yazar, emlak fiyatlarını, hayvanları, köleleri ve mahkumları alıntulamakta ve ayrıca çeşitli alanlarda ücretlendirme hakkında yazmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karasu, Karasu Şer'iyye Sicilleri, Kaynak, Osmanlı, Kırım, Karadeniz, El Sanatları, Para, Ticaret, Köle.

II. Ekonomik Hayat

1. Para ve Fiyat Hareketleri

Para ve fiyat hareketleri bir ülkenin ekonomik göstergelerinin bir özetini oluşturmaktadır. Bu yüzden ekonominin temel verileri olarak ilk incelenmesi gereken konuların başında gelmektedir.

1.1. Para

Kırım Tatarları'nın Kırım yarımadasındaki yerleşme sürecinde Altın Orda Devleti hükümdarı Kebek Han, 6 dirhem ağırlığında gümüş ile 0.80 gr. ve daha küçük "tenki" isminde bakır paralar bastırmıştır [1, s. 47-48]. Altın Orda zamanında Azak darphane merkezi iken, Kırım Hanlığı'nda Azak'ın yanı sıra Kefe'de de para basılmıştır [1, s. 52]. İlerleyen zamanlarda Eskikırım (Solhat), Kırkyer ve Kefe daimi para basılan merkezler olmuştur [21, s. 24]. Basılan

¹ Makale iki bölüme ayrılmıştır: Sosyal Hayat (I) ve Ekonomik Hayat(II). Bu baskıda ikinci bölüm dikkatinize sunulmuştur.

paralarda Ceneviz etkisi açıkça görülmektedir. Nitekim ele geçen paraların bir yüzünde Türkçe, bir yüzünde de Ceneviz yazıları ile hanlığın tarak damgası bulunmaktadır [23, s. 16].

Osmanlı hakimiyeti ile birlikte Kefe’de Osmanî Akça geçerli olurken, Kırım’da ise Kefevî Akça geçmeye başlamıştır. Çünkü Kırım Hanları’na ait gümüş para olarak Kefevî Akça basılmaktadır. Bundan dolayı da Kefe ve Kırım’da en yaygın olarak kullanılan para haline gelmiştir. Kefevî Akçanın Osmanî Akça ile olan oranları; 1/3, 1/4, 1/10 gibi nispetlerde eşitlenmeye çalışılmıştır. Şüphesiz bir Osmanî Akça’da bulunan gümüş, üç Kefevî Akça’da bulunan gümüşe eşitlendiği zamanlarda bir takım sorunlar çıkmaktadır. Kısaca hangi paranın gümüş miktarı çok ise, o paranın eritilerek gümüşünün ayrıştırıldığı görülmektedir [41, s. 334]. Nitekim bu bilgilerden ötürü Kefevî Akça içindeki gümüş miktarını ortaya koyabilecek bir verinin olmaması ise, tüm bu şüphelerin ortadan kalkmasını engellemektedir.

Kırım Hanları, nominal değer ile reel değer arasındaki farkı, kendi hazinelerine aktarabilmek için sık sık “teccid-i sikke” yapmaktaydılar [10, s. 50]. Burada Osmanlı hazinesi kanalıyla gelen Osmanî Akça’ların, hanların önemli gelirleri arasında yer aldığını da unutmamamız gerekmektedir. Vurgulanan bu durum nedeniyle Kırım Hanı, gelen Osmanî Akça’nın sahibi olarak değersizleşmesini istememektedir. O yüzden birinin çok değerli olması diğerinin tedavülde kalkmasına neden olacağı bir iktisat teorisi olduğu düşünülürse, aradaki dengenin korunması bir mecburiyettir. Yine halk değerli olan parayı, Kırım Hanları’nın darphanesine götürmemeye başlayacaktır. Bu da darphane işleminden elde edilen kazancın azalması hatta bitmesi anlamına gelmektedir.

Karasu Kazası’nda genelde para olarak Kırım Akça’sı kullanılmıştır. Kırım Akça’sı kullanımının yanı sıra, ondan daha kıymetli olan “Esedî Guruş” da tedavülde sıkça kullanılan bir para çeşididir² [42, s. 551] Nitekim kayıtlarda, 1 esedinin 100 akçaya denk geldiğine dair bilgiler bulunmaktadır [29, 25-37b-383; 8, s. 306-307]³. Ayrıca elimizde incelediğimiz döneme ait kayıtlarda, “Tuğralı Mısır Altunu” [31, 47-75a-554], “İngilis Altunu” [29, 25-33b-345] ve “Acem Akçası” [29, 25-116b-1167] da tedavüldeki akçadan başka kullanılan para birimleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan Tuğralı Mısır Altunu, İngiliz Altunu ve Acem Akçası çok nadir olup, diğerleri sıklıkla kullanılan para çeşitleri olarak görülmektedir. Nadiren de olsa kayıtlara “zolota” denilen bir para biriminin de kullanıldığına şahit olunmaktadır. Yalnız Zolota, Lehliler’in kullandıkları bir para birim olup, zaman zaman ona benzetilerek kesilmiş olan paralar da bu isimle anılarak kullanılmıştır [42, s. 664].

² Üzerinde arslan resmi bulunan Flenek parasına verilen isimdir. Bir diğer adı da arslanı’dır.

³ 1680 ile 1705 arasında 1 Esedî’nin, 70 akça ile 120 akça arasında bir değer ifade ettiği belirtilmektedir.

1.2. Fiyat hareketleri

İnsanların yaşamasını sağlayan birçok maddi ve manevi ihtiyaçlar bulunmaktadır. Hayatın idame ettirilebilmesi için asgari bir yaşam standardına ulaşılmış olması gerekmektedir. Bu oluşumda iktisadi durumun sağlayacağı imkanlar sürekli aynı düzeyde, sabit veya belirli bir nispette gelişen bir olgu değildir. Gelişmeyi etkileyen iç ve dış birçok etken veya olay bulunmaktadır [38, s. 314]⁴. İncelediğimiz sicillerden hem bu hayat standardını hem de bu standardın iyi olmasını etkileyen faktörler ortaya konulmaya çalışılmıştır. En azından Karasu kazasının mali durumunu ortaya koyabilecek üretim faaliyetleri ile fiyatlandırılması sicillere yansdığı nispetle değerlendirilmiştir.

1.2.1. Ekmek Fiyatları

İnsanların tükettiği en temel ihtiyaçların başında şüphesiz ekmek gelmektedir. Ekmek fiyatlarındaki dalgalanmalar, halka doğrudan yansiyabildiğinden dolayı çok önemli bir husustur. Mali sıkıntıların, savaşların ya da kıtlıkların olduğu dönemlerde, sık sık ekmek fiyatlarının değişmesi sürekli rastlanılan bir durumdur. Nitekim 7 Şevval 1094 / 29 Eylül 1683 ile 22 Zilkade 1095 / 31 Ekim 1684 tarihleri arasında 9 kez ekmek için narh verildiği kayıtlarda görülmektedir. Bu tarihler II. Viyana kuşatmasının olduğu zamana rastlamaktadır. Kırım'dan Anadolu'ya bilhassa İstanbul'a olan hububat sevkiyatı, buğdayın fiyatına anlık artış olarak yansımaktadır⁵. Bu durum da doğal olarak ekmek fiyatlarını doğrudan artırmaktadır⁶. Aynı şekilde Kırım'da olabilecek üretim düşüşü veya kıtlık gibi durumlardan dolayı da fiyatların artması muhtemeldir. Yalnız bu süre zarfında kıtlık veya diğer etkenlerle ilgili herhangi bir sorun dile getirilmediğinden dolayı sadece savaşın etkisinden söz edebiliriz [22, s. 8-9]⁷. Verilen narhlara göre:

⁴ Mantran Robert fiyat artışları veya narh değişimi üzerinde iki temel baskı unsurunun olduğuna işaret etmektedir. Bu etkenleri, ekonomik ve siyasal alanda yaşanan değişimler olarak ifade etmiştir.

⁵ İstanbul ve çevresindeki kırsal bölgelerde yapılan buğday ve diğer tahıl ekiminin yeterli olmadığı belirtilmiştir. Bunun üzerine Kefe, Kırım, Kili, Varna, Akkırman ve Burgaz gibi yerlerden buğday toplandığı görülmektedir.

⁶ İstanbul'un ihtiyacı üzerine mal talebini içeren elimizde herhangi bir arşiv belgesi olmamakla birlikte, geçmişte buna benzer yaşanan bir durum ile ilgili elde ettiğimiz bir belge mevcuttur. Karadeniz yalılarında vaki olan kadılara hüküm: İstanbul'da zahireye ihtiyaç olduğundan buğday, arpa, nohut, mercimek, bulgur, tarhana, yağ ve bal vesair mekûlâtı sahibleri ile iskelelere indirtip, gelen gemilere narh üzere sattırılması hakkındadır. Bir sureti de Akdeniz yalılarında olan kadılara gönderilmiştir [7].

⁷ 1578 baharında Kefe'de ve 1609 sonbaharında ise Kırım'da sebebi belli olmayan kıtlığın yaşandığı ifade edilmiştir.

Tablo 1. Ekmek Fiyatları

Kile Miktarı	Kile Fiyatı (Akça)	Ekmek Miktarı (Dirhem)	Ekmek Fiyatı (Akça)
1	60-70	370	1
1	85-100 ⁸	270	1
1	90	266	1
1	65-70	270	1
1	120	160	1 ⁹
1	150-160	135 ¹⁰	1
1	-	270	1
1	100-120	180	1
1	80	240	1

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, ilk verilen narh tarihinin üzerinden hemen hemen 10 ay geçmişti ki, arka arkaya dokuz kez fiyatlar tekrar belirlenmek zorunda kalmıştır. Burada dikkatimizi çeken, fiyatın artırılmasından ziyade ekmeğin miktarında da sürekli bir takım oynamaların olmasıdır. Nitekim ağırlığı 370 dirhem olan ekmeğin bir ara 135 dirheme kadar gramajı düşürülmüştür. Bu da gramajda % 65 civarında bir azalma anlamına gelmektedir. Ekmek miktarında gerçekleşen düşüşler, doğrudan halkın alım gücünü zayıflatan etken şeklinde yansımıştır. Ayrıca kaza halkı ister fırından ekmeğini alsın ister evinde kendisi yapsın, sonuçta buğday fiyatlarındaki artıştan dolayı olumsuz etkilenmemesi mümkün değildir.

İncelediğimiz döneme ait 47. ciltte de iki adet ekmek narhı yer almıştır.

Tablo 2. 47. Ciltteki Ekmek Fiyatları (1129/1717)

Kile Miktarı	Kile Fiyatı (Akça)	Ekmek Miktarı (Dirhem/Vakıyye)	Ekmek Fiyatı (Akça)
1	80	325 Dirhem	1 ¹¹
1	60	1 Vakıyye	1 ¹²

⁸ Genelde 90 akça olmuştur.

⁹ 1 çürük akça ile satılması kararlaştırılmıştır.

¹⁰ Bu narh fiyatında tarih düşülmemiştir. Ancak bir önceki narh tarihi 17 Cemaziyevvel 1095 (2 Mayıs 1684) olduğu görülmektedir. Aralarında bir tek hüküm olduğu dikkate alındığında, pek fazla bir zaman geçmemiş olmalıdır. Bu fiyatlandırma en düşük fiyat olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹¹ [31, 47-2b-11] Rebiyülâhir 1129 / Mart 1717 tarihli bir narh belgesidir.

¹² [31, 47-2b-12] Cemaziyevvel 1129 / Nisan 1716 tarihli bir narh belgesidir.

Görüldüğü üzere her iki narh belgesinin düzenlenmesi arasında geçen süre, birisi Mart 1716 diğeri Nisan 1716 olmak üzere sadece bir aydır. Mahkemeye gelenler buğdayın fiyatındaki artışı gerekçe göstererek, ekmek fiyatında da artış talep etmişlerdir. Belgede buğdayın fiyatını artıran herhangi bir piyasa olgusundan bahsedilmemiştir. Ancak net bir şekilde 50 akçadan 60 akçaya ya da 80 akçaya çıktı gibi nedenlerle mahkeme önüne gelmişlerdir. Mahkeme de onları haklı bularak fiyatlar üzerinde değişikliğe gitmiştir. Sadece bir tek yerde, fiyat artışının fukaraya uygun olmadığından bahisle şikayette bulunulmuştur.

1.2.2.Bakkaliye ve Diğer Mal Fiyatları

Tablo 3. Bakkaliye Narh Listesi

Cinsi	Miktar	Para birimi	Kasım 1094 [29, 25-4b-30]	Hızır 1095 [29, 25-6a-54]	Bir önceki fiyata göre artış oranı	Kasım 1095 [29, 25-9b-102]	Bir önceki fiyata göre artış oranı
Asel-i Kırım	Vakiyye	Sim	18	18	-	18	-
Asel-i Rum	“	“	18	14	-%22,2	16	%14,3
Asel-i Abaza	“	“	10	10	-	12	%20
Zeytun yağı	“	“	28	24	-%14,3	24	-
Pirinç	“	“	8	7	-%12,5	8	%14,3
Badem-fındık	“	“	8	-	-	10	%25
Trabuzan fındık	“	“	9	6	-%33,3	8	%33,3
Dağ fındık	“	“	4	4	-	4	-
Razakı üzüm	“	“	12	10	-%16,6	12	%20
Baklaca üzüm	“	“	10	8	-%20	10	%25
Siyah üzüm	“	“	8	6	-%33,3	8	%33,3
Lob incir	“	“	12	10	-%16,6	12	%20
Sarıca incir	“	“	8	8	-	8	-
Zeytun	“	“	8	8	-	10	%25
Kutu ekşi	“	“	8	6	-%33,3	8	%33,3
Pestil	“	“	6	4	-%33,3	6	%50
Erik kurusu	“	“	5	5	-	5	-

Cinsi	Miktar	Para birimi	Kasım 1094 [29, 25-4b-30]	Hızır 1095 [29, 25-6a-54]	Bir önceki fiyata göre artış oranı	Kasım 1095 [29, 25-9b-102]	Bir önceki fiyata göre artış oranı
Alma kuruşu	“	“	5	5	-	5	-
Armud kuruşu	“	“	6	6	-	6	-
Keçi boynuz	“	“	5	5	-	6	-
Kara hurma	“	“	5	4	-%20	4	-
Sirke	“	“	4	3	-%25	-	-
Nohud	“	“	6	6	-	6	-
Nişasta	“	“	16	16	-	16	-
Keşköl	“	“	12	-	-	-	-
Tulum peynir	“	“	12	8	-%33,3	12	%50
Üvez kuruşu	“	“	6	5	-%16,6	5	-
Kurt ¹³	“	“	5	-	-	6	%20
Havyar	“	“	24	24	-	-	-
Limon suyu	“	“	16	14	-%12,5	14	-
Bakla	“	“	5	4	-%20	4	-
Mercimek	“	“	3	3	-	-	-
Armud balı	“	“	6	6	-	-	-
Ceviz helva	“	“	12	12	-	-	-
Kâbe hurması	“	“	16	14	-%12,5	16	%14,3
Sarı yağ	“	“	48	28	-%41,6	-	-
Kuru kestane	“	“	6	6	-	6	-
Soğan	“	“	-	-	-	2	-

¹³ Kurt, kurutulmuş sert bir peynir türüdür.

Don yağ	“	“	-	-	-	16	-
Kızılılık kurusu	“	“	-	-	-	4	-
Taze kestane	“	“	-	-	-	5	-
Yağ-1 zeytun	“	“	-	-	-	16	-

Karasu kazasına ait elimizdeki sicillerde yer alan bakkaliye narhı dört adettir. İlk üçünün bir yıl gibi bir süre zarfında verilmiş oldukları ilgi çekicidir. Ayrıca bu üçünün sadece 25. ciltte yer alması da önemli bir noktadır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 42 adet satılan bakkaliye ürünü yer almaktadır. Elimizdeki kayıtlarda, dönem dönem ya da bir narh kaydı ile diğeri arasındaki ürünler açısından değişiklikler göze çarpmaktadır. Yani birinde yer alan ürün diğesinde olmayabiliyor ya da bir sonrasındakinde yer alabiliyor. Hatta tablonun son kısmında yer alan beş adet ürün ilk iki narh belgesinde olmayıp, sadece sonuncusunda bulunmaktadır.

İncelediğimiz kayıtlarda, Hızır 1095 tarihli narh belgesi fiyatları ile Kasım 1094 yılına ait narh kayıtları arasındaki mukayese sonucunda, 16 adet üründe fiyatlar değişmemiştir. Ancak 18 üründe de fiyatlarda düşüş yaşanmıştır. Bu düşüşün sebebine dair kayıtlarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu yılların, Osmanlı Devleti ve ona bağlı Kırım Hanlığı için büyük bir savaş dönemini kapsadığı da unutmamalıdır. Savaş ortamının yarattığı iktisadi istikrarsızlığın bir yansıması olduğu kuvvetle muhtemeldir. Yine iki ürünün de bakkaliyede satılmadığına şahit olunmaktadır.

25. ciltte en son kaydolunan bakkaliye narhı, Kasım 1095 yılına aittir. Bu kayıt genel hatlarıyla diğeri ikisinden ürünler temelinde farklılık göstermektedir. İlk olarak elde ettiğimiz tahlil sonucunda, 13 ürünün fiyatı bir önceki fiyata göre değişmemiştir. Ama 16 adet üründe de fiyat artışının yaşandığı gözlemlenmektedir. Ayrıca yedi adet bakkal ürünü de bir öncekinin aksine yer almamıştır. Yine beş adet bakkal ürünü de diğelerine nazaran sadece bu kayıta görülmektedir. Öte yandan elimizdeki fiyatı artan ürünlerin rakamları, Hızır 1095'deki düşüşü fazlasıyla telafi edici bir artışın olduğunu göstermektedir.

Bütün bu kayıtların dışında Cemaziyelahir 1156 / Haziran 1743 senesine ait, çok az bir ürünü kapsayan bir başka bakkal narhında ise, şu ürünler bulunmaktadır.

Tablo 4. Temmuz 1743 Bakkaliye Narh Listesi [32, 65-3b-16]

Cinsi	Miktarı	Para birimi	Tane ile fiyatı
Üzüm yaprak	kıyye	8 akça	-
Sarmusak	dirhem	133 akça	1 akça
Soğan	dirhem	133 akça	1 akça

Peynir	kıyye	14 akça	1 akça
Tuzlu peynir [6, s. 146] ¹⁴	kıyye	20 akça	1 akça
Keşköl peynir	kıyye	28 akça	1 akça
Sirke	kıyye	14 akça	-
At nalı	-	100 sim	
Öküz nalı	1 çift	140 sim	-

Bakkaliye haricindeki gruba giren malların başında ise kasap ürünleri gelmektedir. Et fiyatları; lâhm-ı ganemin vakıyyesi 6 sağ akçe, lâhm-ı bakarın vakıyyesi ise 5 sağ akçe [29, 25-3b-17] iken başka bir kayıтта lâhm-ı gânemin vakıyyesi 7 çürük akçe, sığır etinin 5 çürük akçeden satılması şeklinde tekrar belirlenmiştir [29, 25-5a-40]. Et narhı ile ilgili 25. ciltte (1095/1683-84) bulunan bu fiyatlara karşılık, sadece 47. ciltte (1129/1717) bir adet başka et narhı bulunmaktadır. O kayda göre, lahm-ı ganemin 6 akça, lahm-ı bakarın 5 akçadan satılmasına karar verilmiştir [31, 47-2b-10]. Bunlara ilave olarak 1 kıyye kuyruk yağı da 50 olarak kaydedilmiştir [65, 65-3b-18]¹⁵. Sonuç olarak 25. cilt (1095/1683-84) ile 47. ciltteki (1129/1717) fiyatlar mukayese edildiğinde kayda değer bir değişim görülmektedir.

Bozahane ve boza, kayıtlarda sıklıkla karşımıza çıkan bir başka gıda ürünüdür. Ama buna karşılık bozanın 750 dirheminin, 1 akçaya satılacağına dair sadece bir narh kaydı elimizde bulunmaktadır [29, 25-3a-8].

Ayrıca ham penbe ile ilgili düşülen bir kayıтта ise, 44 akçadan 60 akçaya fiyatı çıkarılmıştır. Hatta kirası ilave edildiğinde rakamın 64 akçaya ulaştığına vurgu yapılmıştır [29, 25-9b-101]. Üstelik bir başka kayıтта ise ham penbe 65 akça ve de penbenin kıyyesi 200 akça [32, 65-3b-17]¹⁶ olarak tespit edilmiştir. Üç ay sonra penbenin kıyyesi 178 akça ve atılmış penbenin kıyyesi de 130 akça olarak fiyatlandırılmıştır [32, 65-3b-19].

Öte taraftan Sinobî Ahmed Beşe bin Mustafa'nın helvasının ise 12 akçadan satılabileceği kayıtlarımız arasında yer almaktadır [29, 25-4a-28].

Bunlara ilave olarak çörek ile ilgili verilen narhlarda, çörek yapımında kullanılacak un ve yağ oranına dikkat çekilerek; 280 dirhem kaba çörek ile 75 dirhem yağlı çöreğin 1 kara akçadan satılacağı belirtilmiştir. Ancak 16 vakıyye una 1 vakıyye yağ koymak üzere fiyatlandırıldığı özenle kaydedilmiştir [29, 25-5a-

¹⁴ Bu peynir kısarak sütünden hazırlanmış sonra da tuzlanıp kurutulmuştur. Genelde darı unu suda kaynatılıp, bulamaç yapılarak seferlerde tüketilmektedir.

¹⁵ Bu kayıтта alma kurusu ve karpuz fiyatı da akça olarak verilmiştir. Ancak kuyruk yağındaki 50 rakamına para birimi belirtilmemiştir. Muhtemelen diğerlerinde akça olması münasebetiyle akça olmalıdır.

¹⁶ Penbenin kıyyesi 200 akça kaydında işlenmiş penbenden bahsedildiği kuvvetle muhtemeldir.

43]. Bir başka çörek için verilen narh kaydında ise; “Reisü’l-habbazan Ovanis nâm zımmî mahkemeye gelerek yağlı çörek için narh talep etmiştir. Emir Ali Çelebi, Emir İsmail Efendi, Monla Osman, Abdulgaffar ve gayrileri bu talebi makul görüp, 12 vakıyye una 1 vakıyye yağ konulmak üzere, 100 dirhem çöreğin 1 akçadan satılmasına karar verilmiştir (Cemaziyelâhır 1110 / Aralık 1698)” [30, 33-32a-294].

İncelediğimiz döneme ait sicillerin birkaç yerinde tuz ile ilgili narh belgesi bulunmaktadır. Her üç narh belgesi de 1095/1683-84 senesine aittir. Yalnız her üç narh belgesinde de birçok isim tek tek kayıt edilmişken, sadece verilen narh miktarına değinilmemiştir [29, 25-2a-3, 25-6b-58, 25-9b-100]. Tuz işletmeciliği, bilhassa Kırım genelinde Ermeni ve Yahudiler’e verilen bir imtiyazdır. Orkapı tuzlaları en önemli tuz elde edilen bölge idi ve Ermenilerle, Yahudilerin işletmesine sadece izin verilmiştir [6, s. 157].

En son olarak kestanenin 4 sağ akçadan satılmasına dair olan bir kayıt görülmektedir [29, 25-6a-54].

1.2.3. Gayr-i Menkûl Fiyatları

Gayr-i menkul fiyatlarını tespit ederken istifade ettiğimiz belge türü satış i’lamlarıdır. Tereke dökümlerinde de miras olarak bırakılan gayr-i menkul kayıtları bulunmaktadır. Ancak terekelerde sadece fiyatları yer aldığından, bize yeter derecede bilgi vermemektedir. Satış i’lamları vasıtası ile evin nitelikleri ve müştemilatı, dükkanın nerede ve ne tür bir iş için kullanıldığı öğrenilebilmektedir.

Sicillerde satışa konu olan evlerin değerini; büyüklüğü, müştemilatı, bulunduğu mahalle ya da harabe olup olmadığı gibi unsurlar belirlemektedir. Aynı özelliklere haiz evleri mukayese etmeyi düşündüğümüzde ise, her mahallede bu verilere sağlıklı ulaşamadığımızdan dolayı sadece en düşük ve en yüksek fiyatları vermeyi uygun bulduk.

Tablo 9. 65. Ciltte (1156/1743-44) Satışa Konu Olan Evler [32, 65-23b-96, 65-33b-161, 65-35a-170, 65-36a-177].

Sıra No	Evin Bulunduğu Mahalle	Evin Müştemilatı	Fiyatı
1	Çorum	dar	5500 akça
2	Sadık Efendi	dar dahilinde iki bâb hane, bir bâb hayatıyla, Eşcâr-ı müsmire, firun ve kenef	90 guruş ile adedi malum olamayan akça

3	Hasan Efendi	dar ve bütün müştemilatıyla	330 guruş
4	Receb Şeyh	dar	160 guruş

Tablo 10. 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Dükkanlar [29, 25-20a-208; 29, 25-23a-243; 29, 25-47b-471; 29, 25-60a-625; 29, 25-68a-734; 29, 25-93a-946; 29, 25-99a-995; 29, 25-105a-1043; 29, 25-109a-1096; 29, 25-118a-1192].

Sıra No	Dükkanın Bulunduğu Mahalle	Dükkanın Müştemilatı	Fiyatı
1	Şah Mirza kahvehanesi kurbunda	5 adet dükkan	80 esedi
2	Köprübaşında Acemiyan sakin olan dekakin kurbunda	Bir bâb dükkan	10 altun
3		Bir bâb berber dükkanı	40 esedi
4	Arastada vaki attar dükkanları	2 adet dükkan	80 atun
5	Arasta başında	İki bâb harabe dükkan	3000 akça
6	Sefer Gazi Ağa hanının kible tarafı	Dükkan	80 guruş
7		Demirci dükkanı ve bir bâb dükkanın yarısı	42,5 guruş
8	Demirciyan kurbunda	Bir bâb dükkan ve bir dükkanlık arazi	4500 akça
9	El-hac Salih mahallesinde	Her şeyiyle bir dükkan	8500 akça
10		Dükkan	12 esedi
11	Taymas Mirza Bezzâzistan'ında	Hallaç dükkanı	99,5 esedi
12	Mehmet Çelebi çörekçi dükkanı yanında	Çörekçi dükkanı	18000 akça

Tablo 13. 25. Ciltte (1095/1683-84) Satışa Konu Olan Bahçe ve Arazi [29, 25-38a-386, 25-44b-451].

Sıra No	Bahçe ve Arazinin Bulunduğu Yer	Cinsi	Fiyatı
1	Beşterek suyu yanında	Bahçe	300 esedi
2		Büyük bahçe	70 guruş

1.2.4. Köle ve Esir Fiyatları

Sicil kayıtları içinde gerek muhalefât dökümlerinde, gerekse de bazı hüccetlerde köle ve cariyelerin kaydedildiği görülmektedir. İslâm, köle ve cariyelere kötü muamele edilmemesini, sahibinin kendisi için hoş görmediği şeylerden onları da uzak tutması gerektiğini tavsiye etmektedir. Birçok değişik dinî ve hukukî yollar geliştirilerek esaretten kurtulma yolları çoğaltılmıştır.

Diğer yandan birçok devlette olduğu gibi, Kırım Hanlığı'nın hatta Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin temelinde de köle emeği vardır [47, s. 27, 45]. Köleye olan bu denli talep köle piyasasının kalbini tutan birçok ünlü pazarların oluşmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin akıncılık faaliyetleri, güçlü devletlerle karşılaşılmasından dolayı azalınca, köle temininde güçlük çekilmeye başlanılmıştır. Nitekim bu noktada Kırım Hanlığı devreye girerek, köle teminini sağlamış ve köle piyasasını eline geçirmiştir. Dolayısıyla da Kırım ve Kırım'a bağlı tüm şehirler için köle bir anlamda maddi büyük bir kazanç ve diğer yandan da önemli bir ekonomi faaliyetidir [47, s. 45-47]¹⁷.

Köle ve Elde Edilmesi:

Köle, adeta mal gibi alınıp satılan bir varlıktır. Bu anlamda hiç bir hakkı olmayıp, üç türlü temin edilme yolu vardır. İlki köleden dünyaya gelen evladın köle olarak hayatına devam etmesidir. Diğerleri ise savaşlardan esir olarak ele geçirilenler ile köle olan bir insanın sahibinden satın alınıp kullanılması şeklindedir [29, 25-39a-396]¹⁸.

Köle olanların hiç bir mülkiyet hakkı yoktur. Elde ettikleri tamamen sahibine aittir. Köle miras edinemez, sadece belli bir oranda borçlanabilir. Gerek

¹⁷ Kırım derebeylerinin sahip olduğu ekonomik zenginliğin içinde, en önemli payın tutsak köle gücüne ait olduğu vurgulanarak, hemen hemen herkesin birden fazla köleye sahip olduğu aktarılmıştır. Ayrıca Kefe'deki köle pazarında, tutsak alıp-satanlar kadar, hanlığın da büyük gelir elde ettiğine işaret edilmektedir.

¹⁸ 55 altına satın alınan bir kölenin karnından kan gelmesi üzerine çıkan bir anlaşmazlığı konu almaktadır. Gerek bu davada gerekse buna benzer satış veya satıştan sonra doğan sorunları içeren birçok sicil kaydına rastlanılmaktadır.

borcundan dolayı, gerekse verdiği herhangi bir zarardan dolayı doğabilecek mesuliyet tamamı ile sahibinindir [5, s. 232-233]. Azad edildiğinde ancak borç ve zarardan mesul olabilmektedir.

Elimizdeki sicillerde, köle ve cariyeye olarak bahsedilen birçok kayıt bulunmaktadır. Bu durumda etkili olan temel faktör ise, Kırım Hanlığı'nın en önemli geçim kaynaklarından birisi olan çapul sonrası elde edilen ganimetlerdir. Bu ganimetler gerek hanlığın, gerekse Kırım halkının en büyük gelir getiren kazanç yollarından birisidir [47, s. 43]¹⁹. O yüzden ganimetin pahaca en kıymetli parçalarından birisi esirlerdir. Elde edilen esirlerin bir kısmı, kendi ihtiyaçları için ayrılırken, bir kısmı da esir pazarında satılarak nakte çevrilmektedir. Kırım orduları Çerkes, Kazak, Rus, Leh, Litvanya, Nemçe, Eflak ve Boğdan taraflarına yaptıkları akınlar vasıtasıyla, çok çeşitli etnik kökene sahip insanlarla karşılaşmaktadır. Bundan dolayı tüm bu sayılan yer ve milletlerden elde edilen köle kayıtlarına sıklıkla rastlanılmaktadır.

Yine köle alım-satımı yapılırken veya sonrasında hastalıklı, yaralı veya vücudunun herhangi bir yerinin sakat olması durumunda, hatta bakire olmaması [30, 33-75a-670]²⁰ gibi sorunlar önemli birer alış-veriş bozan hususturlar [29, 25-69b-746]²¹. Bu olumsuzluklar nedeni ile pazarlık bozulmakta, zaman zaman da anlaşmazlık çıkararak mahkemeye yansımaktadır. Genelde alınan köle de ortaya çıkan özürler nedeni ile iade edildiği görülmektedir [29, 25-62b-667]²². Yeter ki şahitler evvelden varmış, fark edilemedi ya da satan söylemedi gibi gerekçeler ortaya sürsünler. Özürlü olan köle ucuz olduğu gibi çok fazla menfaat sağlayacağı düşünülen köle de yüksek fiyatlarla alıcı bulabilmektedir.

Köle Azad Etme Yöntemleri:

Köle ve cariyelik, zaman içerisinde sosyal bir birim ve kültür unsuru olarak karşımıza çıkmıştır. Bu nedenle köle ve cariyelerin durumu, toplum içinde edinebildikleri yeri birçok açıdan incelenmeye değer bir konudur [16, s. 116]. Yine bir kölenin, özgürlüğünü elde edebilmesi için gerçekleşmesi ve oluşması gereken bir takım şartları vardır. Bunların başında Müslüman olması gelmektedir

¹⁹ Saadet Geray'ın III. Vasiliy'e yazdığı yarlığında, "bizim topraklarımız, ekinimiz, sabanımız cenktir. Kardeşim sen bizim toprak işlerini iyi bilirsin. Bizim ülkemiz cenkle yaşar." diyerek ganimetin önemini ifade etmiştir.

²⁰ Osman nâm kimse mahkemeye gelerek, Abdulfettah'dan 65 esediye bakire diye aldığı kölenin bozuk çıktığını söyleyerek iadesini istemiştir. Mahkeme de kendisini haklı bulmuştur.

²¹ Murteza Molla, 50 altuna satın aldığı kölenin iki dişi olmayıp, geçen seneden beri de ayağı sızlıyor diyerek iade etmek istediğini mahkemeden talep ediyor. Mahkeme de şahitlerin şehâdeti ile alınan kölenin iadesini kararlaştırıyor.

²² Bu kayıta köle satın alan birisi, Macar asıllı oğlanı 63 altuna aldığı ancak, gerdanında yani boğazı altında bir miktar yumrusu olup, ayb-ı kadimdir diyerek iade etmek istemektedir. Mahkeme de kendisini haklı bularak geri iade talebini kabul etmiştir.

[29, 25-91a-933]²³. Yine köle diye satın alınanın reaya çıkması durumunda, hemen serbest bırakıldığına dair kayıtlara da rastlanılmaktadır. Tamamı ile şahitlerin şehâdeti ile reaya olduğunu ispat etmesi, bu haksız durumdan kurtulmasını sağlamaya yetmektedir [29, 25-52b-527; 29, 25-75b-804]²⁴.

Ayrıca belli bir meblağı ya da hizmeti yerine getirmenin karşılığı olarak da hürriyeti vaat edilmektedir. Bu durum şartlı bir azad edilme şeklindedir. Nitekim altı yılda 320 esediyi öderse, kendisini azad ederim diyerek sicile kayd ettiren dahi görülmektedir [29, 25-22b-234]. Bir başka dava konusunda ise; Karaağaç mahallesinde sakin bir zimmînin kölesi, “Efendim, 8 yıl hizmet et, karşılığında azad olunacaksınız” dedi. Ama ben 10 yıldır hizmet ediyorum diyerek mahkemeden azad olunmasını talep etmiştir. Şahitler tüm bu bilgileri doğrulayınca, köle mahkeme tarafından azad olunmuştur [29, 25-86a-888; 29, 25-70b-760]. Burada kölenin de hakkını mahkeme huzurunda aramış olması, ayrıca önemli bir husustur. Çünkü uygulanan sistemin herkese kapısını açık tutması, haksızlığa kimsenin uğramaması anlamına gelmektedir.

Bunlara ilave olarak kölenin azad edilmesinde hasta veya sakat olması da bir nedendir. Macar asıllı bir küçük kızın sol ayağının sakat olduğundan dolayı, azad edildiği ve sahibi tarafından da kayda aldırıldığı görülmektedir [29, 25-74a-792; 29, 25-67a-723; 29, 25-67a-724]. Yine sadece “Allah rızası” için diyerek bile köle azad edilmektedir [29, 25-67a-722]. Hatta hiçbir neden öne sürmeden de azad olunabildiği [29, 25-75b-807] gibi, özel bir takım nedenlerle de köle azad edilmektedir. Örneğin; “Oğlum Abdullah iyileşirse Rus asıllı gulâmımı azad ederim” diyor ve Abdullah iyileşince de şahitlerin huzurunda azad ediyor [29, 25-29b-301].

Diğer azad edilme çeşitlerine örnek olarak ilgi çekici iki dava kaydı daha bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde bir kocanın eşine ait cariye için 150 guruşa satın alarak azad edip ve sonrasında da kendisine eş olarak aldığı görülmektedir [31, 47-12b-91]. Öte yandan diğer kayıta ise, bir köle, efendisinin kendisini okutup yarım papas ettiğini ve bundan ötürü de azad olunduğunu, ancak azad eden efendisinin ölmesi üzerine oğlunun bu durumu kabullenmeyerek itiraz ettiğini belirtip mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme, şahitlerin köle lehine şahitlik yapmaları üzerine kendisine hürriyetini iade etmiştir [29, 25-19b-203].

Köle ve Esir Fiyatları:

²³ Rus asıllı Hasan Müslüman olunca sahibi Şor mahallesi sakini Ali Beşe ibn-i Ahmed tarafından azad edilmiştir. Yine 25-64b-694 ve 25-65a-700'de devam eden davada da, Boğdan zimmîsi iken Müslüman olarak Hüseyin adını alıp ve bu sayede hür olan bir kimseyi kayıtlarda görmekteyiz [30, 33-88b-792].

²⁴ Reaya olduğundan dolayı geri verilmek istenmesinde etken olan neden, köleliğe uyum sağlamada zorluk çekilmesi ve bundan ötürü de iyi çalışmaması olabilir. Ayrıca asıl sorun hukuken tutsak ve köle statüsünde olmayanların köle haline zorla getirilmesinin mümkün olmamasıdır. Adli bir süreç sonrasında eski haklarına geri dönebilmeleri bir bakıma alınan kölenin elden çıkması anlamına gelmektedir.

Tablo 17. 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Köle ve Esirler²⁵

Sıra No	Esir çeşidi	Fiyatı
1	Gulam	60 esedi guruş
2	Cariye	1000 guruş
3	Cariye 2 adet	1000 guruş
4	Kazak	400 guruş
5	Cariye	120 guruş
6	Kazak	72 esedi guruş
7	Cariye	134 esedi
8	Cariye	150 esedi
9	Cariye	9600
10	Cariye	180 esedi
11	Gulam	55 esedi
12	Döke	93 esedi
13	Döke	65 esedi
14	Kalmuk cariye	120 esedi guruş
15	Çerkes kızı	13600 akça
16	Cariye	120 guruş
17	Çengi kızı	5 guruş

1.2.5. Hayvan Fiyatları

Kırım Türkleri'nin yaşam ve üretim biçimleri arasında, hayvancılık büyük bir öneme sahiptir [47, s. 43]²⁶. Elimizdeki sicil kayıtları arasında hayvan alış-verişlerinden ziyade, satış sonrası çıkan sorunlardan dolayı oluşan mahkeme hükümleri daha çok bulunmaktadır. Bu kayıtlar ile elimizdeki diğer verileri birleştirerek hayvanların fiyat değerleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Fakat tüm bu fiyatlar; hayvanın cinsine, ağırlığına ve görünüşüne göre değişebilmektedir. Çünkü aynı cins ve yaşta olan iki hayvan arasında bile fiyatların değişmesi gayet normaldir.

²⁵ 33. ciltteki köle ve esir satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 33-3a-16, 2) 33-10a-65, 3) 33-11a-74, 4) 33-12b-86, 5) 33-12b-89, 6) 33-14b-113, 7) 33-42a-404, 8) 33-43b-423, 9) 33-45b-446, 10) 33-47a-456, 11) 33-56a-545, 12) 33-56b-552, 13) 33-75a-670, 14) 33-82a-744, 15) 33-90a-806, 16) 33-91b-815, 17) 33-96b-874.

²⁶ F. F. Laşkov, daha ziyade hayvancılığın tarıma karşın tercih edildiğini ve çok miktarda hayvan yetiştirdiklerini kaydetmiştir. Yine tarımın genelde yoksul kesimlerde rağbet gördüğünü ve büyük çiftlik şeklinde olmayıp, köylü ekonomisi biçiminde gelişme gösterdiğini yazmaktadır.

Tablo 20. 33. Ciltte (1110/1698) Satışa Konu Olan Hayvanlar²⁷

Sıra No	Hayvanın Türü	Fiyatı
1	At	30 guruş
2	Baytal	6 guruş 35 akça
3	At	1100 akça
4	Alaşa	800 akça
5	Alaşa	7 esedi
6	At	2100 akça
7	Sığır	620 akça
8	At	10,5 esedi
9	At	13 esedi
10	Öküz	500 akça
11	Alaşa	330 akça
12	At	10 esedi
13	Öküz	50 akça
14	At	17 guruş
15	At	1800 akça
16	Alaşa	5 guruş

1.3. Kira ve Kira Sorunları

Karasu'ya ait sicillerde birçok mülk ve malın kiralandığı görülmektedir. Kiralanan mülkler ev, dükkan, mahzen ve han gibi yerler olup, buraların kiralanmasından doğan sorunlar sicillere yansımıştır.

Ev kiralamada, evin durumu, yeri ve büyüklüğü kiranın miktarında önemli bir rol oynamaktadır [29, 25-30a-309]²⁸. Lakin ev kiralamada karşılaşılan başlıca sorunlar ise şunlardır; eve veya çevresine zarar verilmesi [29, 25-60b-639], kiranın vaktinde ve tam olarak ödenmemesi [29, 25-56b-575; 30, 33-77b-656], kira miktarında anlaşmazlığa düşme [29, 25-31a-323] ve kiracının çıkartılmak istenmesi [30, 33-55b-536] gibi.

Diğer bir gayr-i menkul çeşidi olan dükkanlarda da, kiralama ve kiralama sonrası değişik problemler görülmektedir. Özellikle dükkan kirasının

²⁷ 33. ciltteki hayvan satış kayıtları, sıra numaraları üzere şöyle düzenlenmiştir: 1) 33-1-2, 2) 33-2b-12, 3) 33-4a-26, 4) 33-12a-84, 5) 33-14a-107, 6) 33-17b-141, 7) 33-33b-308, 8) 33-43b-425, 9) 33-47b-458, 10) 33-49a-473, 11) 33-50b-479, 12) 33-54a-519, 13) 33-80a-729, 14) 33-89b-800, 15) 33-89b-802, 16) 33-91b-818.

²⁸ Ev 90 akçadan kiraya verilmiştir.

ödenmemesi [29, 25-64a-687], kiracının dükkanı sebepsiz terk etmesi [29, 25-9a-94]²⁹, kiralanan dükkanın vaktinde teslim edilmemesi [29, 25-26b-278] ve mal sahibinin dükkanın boşaltılmasını istemesi [30, 33-53b-513]³⁰ gibi sorunlar kaydolunmuştur. Bunun yanında nadiren de olsa kiralama işleminin sicillere yansıdığı görülmektedir [30, 33-38b-367]. Ayrıca dikkat çekici olağanüstü sayıdaki dükkan ve meblağlar da sicile aktarılmıştır [29, 25-5b-45]³¹.

Sicillerde nadiren de olsa “alma” konulan bir mahzen [30, 33-28b-253] ile han kiralama kayıtlarına da rastlanılmaktadır [29, 25-8b-82; 29, 25-8b-86, 30, 33-2a-4]. Mülk kiralamaları yanında bir takım mal ve hayvan kiralandığı ve bunların da sicillere konu olduğu görülmektedir. Bunlar bargir [29, 25-53b-537], öküz [30, 33-99a-656] ve boyacı kazanı [29, 25-32a-330]³² gibi örneklerdir.

1.4. Emek-Hizmet Bedeli

İş hayatındaki emek, hür ve köle emeği olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Hür emek köle emeğine göre daha pahalı olduğundan, köle emeğinin devamını sağlamaya gayret gösterilmiştir. Köle emeği konusunda kalifiye iş gücünün temini ve devamını sağlamak ciddi bir meseledir. Çünkü azad edilme mümkün olduğu sürece, vasıflı köle edinilmesi problem teşkil etmektedir. Bir kölenin azad olabilmesi için sahibinin ölümü yeterli olabildiği gibi, “mükatebe” yolu ile belli bir zaman süresince hizmet veya tespit edilen bir meblağı ödeyerek azad edilmesini sağlayan bir sözleşmenin yerine getirilmesi de yeterli olabilmektedir [25, s. 341]. Genelde mükatebe yolu, azad edilmeye tercih edilen yöntemdir. Buna göre belirlenen bedelin ödenmiş olması azad edilmeyi gerçekleştirmektedir. Bundan sonra elde edilen kazanç ile yeni bir köle satın alınmakta ya da elde edilmektedir [49, s. 291].

Çalışma saatleri basit olarak güneşin doğması ile başlar, batıncaya kadar da devam ederdi. Çalışma koşulları tam olarak bilinmemekle birlikte, yemek verilmesi kuraldı. Normal olarak haftada altı gün çalışılır, nadiren altı günden az ya da yedi gün çalışıldığı da olurdu. Diğer taraftan geçimini emeğiyle temin etmeye çalışan insanların karşılaştıkları sorunlar zaman zaman sicillerde yer almıştır.

²⁹ Bu davada dükkan sahibi, Mehemmed nâm mühtedinin dükkanında kiracı iken şu an ortalıkta olmadığını ifade ederek mahkemeye başvurmuştur. Mahkemedен, dükkanındaki eşyaların emanete verilerek tekrar kiralınmasını istemiştir. Bunun üzerine bütün malların dökümü yapılarak emanete verilmesi uygun görülmüştür.

³⁰ Bu kayıтта, Gürhancılar çarşısında bulunan habbaz dükkanının sahibi, senelik 18 esediye kiraladığı dükkanının, bir yıllık süresinin dolmasından dolayı boşaltılması amacıyla mahkemeye başvurmuştur. Bunun üzerine durumu taraflardan dinleyen mahkeme, dükkan sahibinin isteğini haklı görmüştür (1110/1698).

³¹ Sabıka Kaymakam olan Abdülbaki Ağa'nın vekili olan Sultani Ağa, Karasu'da bulunan 20 dükkanı, Avrahim nâm Yahudiye 30 altun ücretle kiralamıştır.

³² 24 vakıyye 300 dirhem ağırlığındaki boyacı kazanını, senesi 2 altundan kiralamış ve senesi tamam olunca hem kirayı hem de kazanın iadesini istemektedir.

İncelediğimiz döneme ait kayıtlar içerisinde; ücret-i zirâat [29, 25-64a-684]³³, yalakçılık [29, 25-5b-49], ırgatlık [31, 47-55b-374], konakçılık [30, 33-27b-237], imamlık [30, 33-10b-73] ve çeşitli üretim ve hizmet sektörlerinde [29, 25-107b-1074; 29, 25-30b-317; 30, 33-92b-833] yapılan emek türleri görülmektedir.

Öte yandan genelde günlük yevmiyenin 15 akça [31, 47-64b-458]³⁴ olduğu ama zaman zaman 10 akçaya kadar düştüğü tespit edilmiştir [30, 33-48a-466]³⁵. Yine hizmetin her zaman nakit değil bazen de mal olarak ödendiği olmuştur. Örneğin Abdullah Monla isminde bir imamın, bir senelik İmamlık hizmeti karşılığı, 50 araba odun ile anlaştığı kayıtlara geçmiştir [30, 33-10b-73]. Yalnız miktar karşılıklı anlaşılabilirlik tespit edildiği gibi bunların dışına çıkılabildiği [29, 25-30b-317; 29, 25-64a-684], ödemelerin bazen günlük bazen aylık bazen de iş bittiğinde yapıldığı anlaşılıyor. Bir kayıtta ise, handa çalışan birisinin aylık 200 akçaya çalıştığı görülmektedir. Hatta 24 gün çalıştıktan sonra ayrıldığı için, kendisine 160 akça ücret ödenmiştir [30, 33-3b-19]. Bu durum standart bir rakamdan ziyade, ücretin karşılıklı olarak tespit edildiğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bir başka belgede de ırgatlık yevmiyesinin 15 akça olduğuna şahit olunmaktadır [31, 47-55b-374]. Gayr-i müslimlerde de benzer sorunların olduğu ve onların da kadı huzurunda çözüm aradıkları birçok sicile kaydolunan örneklerden anlaşılmaktadır [29, 25-30b-317]³⁶.

Ayrıca Osmanlı malî sisteminde olduğu gibi, Kırım'da da emek ve para doğrudan doğruya hiçbir vergilemeye tabi tutulmamıştır. Ama görünür malı olan, ya da devletin malını işletmiş olan herkes, muhakkak karşılığında bir miktar vergi ödemek zorundadır [3, s. 199]. Kayıtlarda emek karşılığı belirlenen ücretlerde, vergi ile ilgili herhangi bir husus belirtilmemiştir. Eğer böyle bir vergi alınıyor olsa idi; iş verenin mi yoksa çalışanın mı bu vergiyi üstlenmesi gerektiği belirlenmiş olurdu. Hatta bu konunun, birçok nizânın oluşmasına

³³ Bu kayıтта ücret-i ziraat miktarının 65 akça olduğu iddia edilmiştir. Buna karşılık çalışan şahıs da 150 akça olduğunu mahkemeye belirtmiştir. Mahkeme iki tarafı dinledikten sonra, ücretin 150 akça olduğuna karar vermiştir.

³⁴ Bu sicilde: “Oldur ki Ahmed nâm kimesne meclis-i şer‘de Mehemmed nâm kimesne üzerine da‘vâ idüb iş bu Mehemmed’e on beşer akçeye üç gün hıdmet idüb bir günlük 15 akçemi alub 30 akçe ücretim kalmışdır didikde mezbûr Mehemmed bir günden ma‘dasına münkîr olub” Cemaziyelahir 1129/ Mayıs 1717.

³⁵ 10 akça günlük yevmiye ile yapılan çalışma sonrası, 19 günlük yevmiyesinin hala ödenmediğinden şikayetçi olan bir kişinin mahkemeye yaptığı başvuruyu içermektedir (1110/1698).

³⁶ Çizmecî Todor veled-i İstefan, yıllık 20 guruş ve ayda bir ödeme yapmak kaydıyla, Panayut veled-i İstefan’ı çizme işi için hizmete aldığını ifade ettikten sonra, Panayut’un üç hafta çalışarak işi bıraktığını belirtmiştir. Devamında da ayın tamam olmamasından ötürü, herhangi bir ödeme yapamayacağını aktarmıştır. Ancak mahkeme tarafları dinledikten sonra, Todor’u 6 guruş ödemeye mahkum etmiştir.

neden olduğunu rahatlıkla görebilirdik. Bu tür yansımaların olmamış olması, emek üzerinden verginin alınmadığını göstermektedir.

Sicillerde yer alan 15 akça gibi bir yevmiye miktarının, ne denli bir alım gücüne sahip olduğunu birkaç örnek ile göstermek istersek:

Tablo 23. Bir Gündelik Yevmiye İle Alınabilecek Bazı Gıda ve İhtiyaç Maddeleri Cetveli³⁷

Sıra No	Malın Cinsi	Günlük Yevmiye Karşılığı
1	Ekmek ³⁸	15 adet
2	Mercimek	5 vakiyye
3	Darı	0,25 kile
4	Zeytun	1,5 vakiyye
5	Lahm-ı bakar	3 vakiyye
6	Duhan	0,93 vakiyye
7	Üzüm şırası	3 vakiyye
8	Don yağı	0,93 vakiyye
9	Alma kurusu	3 vakiyye
10	Nohut	2,5 vakiyye
11	Pirinç	1,85 vakiyye

1.5. Meslekler

Karasu Kazası'nda yaşayan insanların üretime olan katkılarını ve meşgul oldukları işleri ortaya koyan birçok veri, sicil kayıtlarında yer almaktadır. İncelediğimiz döneme ait sicillerde, gerek imalat gerekse hizmet ve ticari faaliyetlerde bulunan meslek kolları sınıflandırılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Öte taraftan iktisadi hayatın içerisinde dolaylı olarak yer alan vakıflar, ayrı bir başlık altında değerlendirilirken, vakıf idarecileri olan kayyumlara ise bu kısımda yer verilmiştir.

³⁷ Fiyatlar arasında zaman farkı nedeniyle meydana gelebilecek tutarsızlıkları önlemek maksadıyla, seçilen rakamların 25. cilde yani 1095/1683-84 yılına ait olmasına özen gösterilmiştir.

³⁸ Ekmek, sürekli bir akçadan satılırken, ağırlığı 130 dirhem olduğu gibi 370 dirheme kadar da çıkmıştır.

1.5.1. Sanayi ve Diğer İmalat Yapan Meslekler

Karasu Kazası'nın karayolu üzerinde olması, ticari hayatın canlılığını temin etmektedir. Kayıtlardan birçok yabancı tüccarın Karasu'da ticaret yaptığını ve onları intizam altına almak için de merkezden sürekli fermanlar çıkarıldığı görülmektedir. Ayrıca Karasu'da ikâmet eden insanların da başka memleketlerde ticaret yaptıklarına dair kayıtlara rastlanılmaktadır. Ticaretin bu denli gelişmişliği, Karasu'da satılacak malların ihtiyaçtan fazla üretildiği anlamına gelmektedir. Sicillerde yer alan sanayi üretimi yapan meslekleri birbirinden ayırarak incelemeyi uygun gördük.

1.5.1.1. Dokumacılık

Karasu kazasının kültürel yapısının bir neticesi olarak hayvancılığın geniş bir yer tutması, hayvancılığa dayalı sanayi kollarının gelişimini sağlamıştır. İlk olarak gelişen dokuma sanayisi olup, dokuma alanında da başta gelen ürün ise keçedir [31, 47-84b-611]. Karasu kazası, Bahçesaray ile birlikte en fazla keçe üretiminin yapıldığı yer olarak bilinmektedir. Muhtemelen keçeyi bu denli meşhur eden sebep, yabancı tüccarların mallarını sattıktan sonra ülkelerine götürmek amacıyla aldıkları ürünlerin başında geliyor olmasıdır. Karasu'da çok sağlam ve doğal boyalarla mükemmel ürünler elde edilmektedir. Bu üretilen keçelerde suzeni ve aplike teknikleri ağırlıklı olarak yer almıştır [4, s. 35].

Yine senenin büyük bir kısmının soğuk olması hemen hemen herkesin kalpak giymesini mecburi hale getirmiştir. Kalpak yapımı özenli bir sanatsal beceri istediğinden, bu işi yapanlar kalpakçı diyerek kayıtlarda yer almıştır [33, 65-9a-42]. Hatta kalpakçı dükkanı gibi sırf bu ürüne ait dükkanlardan da bahsedilmiştir.

Ayrıca Kırım'da dokumacılık alanında en fazla üretimi yapılan çeşitlerin başında; kumaş, kilim, halı ve bir takım giyim eşyaları gelmektedir. Bunlar doğal bitki, hayvan ve minerallerden temin ettikleri boyalarla renklendirilirken, nakkaşlar elinde de bir takım desenlerin işlenmesi ile de mükemmelliğe ulaştırılırdı [33, 65-13a-53]. Nakkaşlar toplumun duyu ve düşüncesini ya da yaşam tarzını aksettiren motifleri eserlerinde maharetle işlerlerdi. Tereke kayıtlarından; kadife, çuha, atlas, keten ve pamuk ipliklerle dokunmuş kumaşlar üzerine altın, gümüş, ipek ve pamuklu ipliklerle işlemler yapıldığı görülmektedir. Hemen hemen Karasu'da her yaşamış insanın geride bıraktığı terekede, ister Müslim ister gayr-i müslim olsun bu çeşitten çokça işlenmiş esere rastlanılmaktadır.

Bir diğer dokuma türümüz ise, çadır ve kilim imalatıdır. Bu mamüllerin dokunmasında kullanılan ham madde, keçilerden elde edilen kıldır. Kılın kullanılabilir hale getirilebilmesi için kılıcı denilen ustaların elinden geçmesi gerekmektedir [30, 33-53a-504]. Kılıcı ustalarının elinde kıl ip haline getirilerek, çadır ve bir takım kilimler dokunulmaktadır. Kılın yağısı yapısı

ile dayanıklı olması ağırlıklı olarak çadır yapımında kullanımını sağlamıştır. Ayrıca hayvancılık nedeni ile insanların bir kısmının sürekli göç etmek zorunda olduğu düşünüldüğünde, hayvancılık yapanlar için çadırın vazgeçilmez bir eşya olduğu sonucu çıkarılabilir. Yani hemen hemen her ailenin bir çadırı ve birçok kiliminin olması gerekmektedir.

1.5.1.2. Metal işlemeciliği

Metal işleme sanatı türlerinin en başında kuyumculuk gelmektedir. Anadolu’da bu mesleği genelde gayr-i müslimler sürdürürken, Karasu’da müslimlerin de bu işle uğraştıkları kayıtlardan anlaşılmaktadır [33, 33-6b-39]. Kuyumculuk mesleği içerisinde, gümüş işlemeciliği Tatarlar arasında yaygın bir beceri alanıdır. İncelediğimiz kayıtlarda altın ve gümüşten birçok ziynet eşyasının varlığı bu bilgileri doğrulamaktadır. Kuyumcu denildiği gibi zaman zaman sarraf ünvanı da sicillerde yer almaktadır [33, 65-16b-58]. Yine birçok tereke kaydında altın ve gümüşten imal edilmiş çok çeşitli ziynet eşyaları bulunmaktadır.

Demircilik sayesinde kılıç [31, 47-60a-416] ve bıçak ustalarının [32, 65-10a-50] yanı sıra, kincı [32, 65-13a-53] dediğimiz bir meslek de ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra nal ve çok sayıda demirden yapılmış eşya da sicillerde görülmektedir. Nitekim birçok malzemenin temel maddesi olduğundan dolayı demir ve demir mamülleri ekonominin en önemli ayağına oluşturmaktadır.

Yine Kırım Tatarları’nın sürekli akınlar düzenleyerek savaş ile iç içe olması, savaşta kullanılan silahlara olan ihtiyacı artırmıştır. Bu nedenden ötürü, silahların hem sürekli üretimi hem de gerekli onarımlarının yapılması mecburi bir hal almıştır. Silah üretimi açısından; kılıççı, bıçakçı, kincı mesleklerine bir de tüfekçileri ekleyebiliriz [30, 33-67b-606]. Tüfek yapımı ile meydana gelen arızaları gidermek için tüfek yapım ve tamirinden anlayan ustalar yetişmiştir. Birçok tereke kaydında tüfeğin miras olarak bırakıldığı görülmektedir. Bunların bir çoğu yabancı imalatı olmakla birlikte az da olsa yerli olanları mevcuttur. Ama tamirini muhakkak Kırımlı ustalar yapmaktadır. Teknik anlamda gelişmelerin takip edildiğini bize ispat edebilecek en güzel örnek tüfekçi mesleğinin varlığıdır. XVIII. yüzyılın ilk yarısı itibariyle tüfek imal edilmesi, teknolojik gelişmelerin dışında olunmadığını göstermektedir.

Diğer bir metal işleme mesleği olarak ise, kap-kacak gibi mutfak eşyalarının yapılması yani bakırcılık ya da genel anlamda saraçlık mesleği ve onun imal ettiği ürünler ayrı bir yer tutmaktadır [32, 65-11a-51]. Gerçekten de bakırın diğer metallerden daha uygun işlenmesi ve kullanım alanının çok olması birçok eşyanın bakırdan yapılmasına neden olmuştur. Bakırın biçimlendirilmesinde, döğme, kabartma ve oyma teknikleri ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bakırcılık maden işleme sanatlarının içinde en önemlisidir. Çünkü çeşitli ürünlerin ve tekniklerin kullanılabilmesi, çok sayıda ev eşyasının bakırdan yapılmasını sağlamıştır [4, s.267–268]. Tereke kayıtlarında sahan, tas, tebsi, tencere, ibrik, lenger, kepçe, legen, sini, mangal, mumluk, cezve, güğüm gibi çeşitli eşyalar

görülmektedir. Öte taraftan bakırın çokça kullanılması, zaman zaman metal işleyen meslekler arasında bakırın paylaşımını sorun haline getirmiştir. Örneğin bir kayıtta; Karasu'daki kazancılar mahkemeye gelerek, kalaycı Şaban'dan şikayetçi olmuşlardır. Onlar, kendilerine gelen bakırı Şaban Beşe'nin alarak kârlarına engel olduğunu belirtmişlerdir. Şikayetlerinin devamında, eğer kazancı ise bizim ödediğimiz harcı ödemesi gerekir diyerek alınan altı vakiyye bakırın karşılığı olarak 5 esedi ödenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Şaban Beşe ise, bakırı eskiden beri aynı şekilde aldığını söylemiş ve hatta devamlı İstanbul'dan getirerek bu güne kadar da hiç harç ödemediğini belirtmiştir. Daha sonra ilave olarak da, eğer harç istenirse gayri ticaret yapacağını beyan etmiştir [29, 25-54b-545]. Şüphesiz bu davadaki durum, hem maliyet artışının kaynağını ortaya koymaktadır, hem de mesleki işbirliğini tüm açıklığıyla gözler önüne sermektedir. Bir başka açıdan da, bakıra olan ihtiyacın ne denli büyük olduğunu göstermektedir.

Bunlara ilave olarak kazancılığın geliştiği, kazancı ustalarından bahseden kayıtlardan anlaşılmaktadır [32, 65-14b-58]. Hemen hemen birçok tereke kaydında kazan yer almaktadır. Kazan yiyeceklerin pişirildiği, boya, çamaşır gibi maddelerin konulduğu en önemli eşyalardan birisidir. Birbirini tamamlamaları hasebiyle kazan ustalığının yanı sıra kalaycılığın da özel bir meslek olduğu görülmektedir [29, 25-54b-545]. Kalay ustaları, kazanların yanı sıra birçok bakır mutfak eşyasını kalaylamaktadır.

1.5.1.3. Deri ve deri işlemeciliği

Kırım Tatar ahali arasında dericilik ve deri işleme mesleği en yaygın işlerden birisidir [47, s. 49-50]. Kırım'da hayvancılığın ağırlıklı bir ekonomi şekli olduğu düşünüldüğünde, buna paralel olarak dericilik mesleği de gelişmiştir. Deri, giyimin, hayvan koşumlarının ve bir takım eşyanın, hatta haffaflığın [31, 47-85b-622] ham maddesi olması sebebiyle çok önemlidir. Nitekim derinin kullanılabilir hale getirilmesi için birçok aşamadan geçmesi gerektiği için bu meslek erbâbının yetişmesi güçtür. Bundan dolayı Debbağlık [30, 33-31b-287] zor bir meslek olarak herkesin yapabileceği bir iş değildir. Kırım ve diğer birçok yerlerde bu imalatın gelişmiş olduğu görülmektedir. Çünkü insanların hayatında hayvancılık büyük bir yere sahiptir. Ayrıca kavaflik veya haffaflık gibi meslek kolları deriye dayalı olarak gelişmektedir.

Yine dericiliğe ilave olarak kürkçülük bir diğer önemli meslektir. İklimin soğuk olmasından dolayı hemen hemen birçok terekede bulunan giyim eşyası arasında kürkün bulunduğu görülmektedir. Tereke dökümlerinde geçen kürkler; kurt, kedi, tilki, tavşan ve sincap türü hayvanlar belirtilerek kaydedilmiştir. Bundan dolayı tüm bu hayvanların kürklerini işlemek ve giyim eşyası haline getirmek bu mesleği icra edenlerin işidir.

1.5.2. Diğer meslek grupları

Bu gruba giren mesleklerin en başında terzilik gelmektedir [31, 47-41a-273]. Terzilerin işleri arasında, çeşitli giyim eşyalarının yapımı veya giysilerde meydana gelen zararların onarılması gibi işler yer almaktadır. Her insanın öyle veya böyle ihtiyacı olan giyim eşyalarının yapımı, birçok insanın bu mesleği seçmesinde etkili olmuştur. Öyle ki Baron De Tott'un Kırım seyahati esnasında karşılaştığı bir manzara oldukça dikkat çekicidir. Gözlemlerinde ölmüş bir atın derisi soyulur soyulmaz hemen on sekiz yaşlarındaki bir gencin omuzlarına konduğunu belirtmiştir. Hemen ardından da terzilik yapan bir kadının, büyük bir beceri ile dikilecek elbisenin sırtını keserek, yaka oyuğunu açtığını ve omuz başlarını da yaptığını aktarmıştır. Daha sonra iki saat gibi bir kısa süre içinde hem de deri henüz ıslak iken, çömelen gencin elbisesinin diğer parçaları da dikilerek tabaklanmaya gönderildiğini ifade etmiştir [6, s. 150]. Örnekte de görüldüğü üzere Kırımlı terzilerin çok maharetli oldukları gözler önüne serilmiştir.

Yine yük hayvanlarında kullanılan eğerlerin yapımı da kendine has bir meslektir [31, 47-84a-610]. Bununla beraber sayabileceğimiz hayvanların koşum takımları hem bu mesleğin hem de dericilerin ilgi alanlarına girmektedir. Her ailenin ya da yaşayan hemen hemen her yetişkinin bir atı olduğu düşünüldüğünde, ihtiyacın büyüklüğü gözler önüne gelmektedir.

Çeşitli eşyalara ya da aletlere sab yapan, sabcı [32, 65-13a-53] diye anılan meslek grubu da bir diğer iş koludur. Bilhassa bıçak- kılıç gibi kesici aletlere sab yapılmaktadır. Yine yapılan sabların işlenmesi de ayrı bir maharet istemektedir. Birçok değerli maden veya taş kullanılarak kıymetli ürünler ortaya çıkarılmaktadır. Bilhassa sedefli olarak yapılanları en meşhurlarıdır.

Ayrıca yük ya da insan taşımının temel vasıtası olan arabaların yapımı ise arabacı ustaları sayesinde olmaktadır [32, 65-15a-55]. Göçebe bir yaşamı benimsemiş insanlar ile her türlü ticari işle meşgul olanların araba ihtiyacı düşünüldüğünde, hemen hemen herkesin bir arabası olmak zorundadır. Araba yapımının yanı sıra zamanla doğabilecek arızaların giderilmesi de en çok mesleğin uğraşları arasında yer almaktadır.

Öte yandan aydınlanmanın temel maddesi olan mumun üretimini yapan mumcular ayrı bir meslek kolunu oluşturmaktadır [31, 47-66a-475]. Günlük ve herkesin tüketmek zorunda olduğu bir madde olarak, çok fazla tüketildiğinden dolayı yapımı bir hayli fazladır.

Tereke kayıtlarında çok fazla kitap sahibi olan kimseye rastlanmıştır değildir. Çok az bir kitabın varlığı tespit edilmesine karşılık, mücellidlik mesleğinin de icra edildiği sicillerden anlaşılmaktadır [31, 47-22a-139].

Bir diğer meslek grubumuz da keresteciliktir [30, 33-75b-679]. Ev, bina yapımında kullanılan kerestenin yapımını keresteciler üstlenmiştir. Kereste elde etmede kullandıkları araç-gereçler konusunda pek fazla bilgi sahibi değiliz. Ancak kereste elde ediliyor olunması teknik anlamda önemli bir gelişmenin

göstergesidir. Kerestecilerin hammaddeyi nereden getirdikleri ve hangi ağaçları kullandıklarına dair de bir kayıt elimizde bulunmamaktadır. Fakat doğrama gibi işlerle de uğraşıldığı görülmektedir. Doğrama olarak neler yapıldığını tahmin etmekle birlikte, ayrıntısına sahip değiliz. Bunlara ilave olarak doğramanın bir parçası olması hasebiyle, çilingircilik mesleği de kayıtlarda yer almıştır [6, s. 161]. Anahtar imalatı ve montajı bu mesleği yapanların işleri arasında yer almaktadır.

Gıda ve temizlik ürünlerine müteallik meslekler de imalat yapımları nedeniyle bu grupta yer almaktadır. Örneğin, yemek, salata ve yiyecek yapımında kullanılan sirke, bakkal emtiası olarak satılmaktadır [31, 47-63b-448]. Karasu'da meyhane sayısının çokluğu düşünüldüğünde şarap üretiminin olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde boza üretimi ve tüketiminin de çok olduğunu bozahane sayısının fazlalığından dolayı düşünebiliriz. Yine temizlik ürünü olarak sabun ve sabunculuk mesleği de kayıtlarımızda yer almaktadır [31, 47-60a-414]. Üstelik sicillerde birçok çeşit sabundan bahsedildiği görülmektedir.

1.5.3. Hizmet Sektöründe Yer Alan Meslekler

Hayvancılık, kaza halkı için temel geçim kaynaklarından biri olduğundan dolayı hayvan yetiştirilmesi, hayvanların bakımı ve ihtiyaçlarının giderilmesi çok yaygın bir uğraştır. En başta hayvanların bakımından sorumlu olan çobanlara ihtiyaç vardır. Yaz-kış demeden yılın her günü hayvanların bakıma ihtiyaç duyması bu mesleği zorlaştırmıştır. Tamamıyla hayatını hayvanlarla geçiren kimselerle çobanlık mesleği birbirleriyle özdeşleşmiştir. Diğer yandan hayvanlarla alakalı olarak nalbantlık da özel bir meslektir. İnsan ve yük taşımacılığının vazgeçilmezleri olan at, katır ve eşek için olması gereken önemli bir meslektir. Gerek tek olarak gerekse çeki gücü olarak araba vasıtasının kullanımı önemlidir. Tüm bu hayvanların başlıca kullanımının verimli olabilmesi için nallanması gerekmektedir. Nal hem bir demir işçiliği gerektirmekte hem de ata nalın çakılmasında beceri sahibi olmayı mecburi kılmaktadır. Atın ayağındaki tırnağın düzeltilmesi, fazlalıklarının yontularak hayvana acı vermeden alınması ustalığın beceri gerektiren hususlarıdır. Sicil kayıtlarında alınıp-satılan hayvan çeşidi olarak en fazla karşımıza at çıkmaktadır. Bu nedenden ötürü atın fazlalığı ile nalbantların sayıca çok olması doğru orantılı bir saptama olarak karşımıza çıkmaktadır [29, 25-10b-105; 29, 25-11b-120; 29, 25-10a-104].

Yine sicillerde, meyhane ve kahvehanelerin çok olduğuna dair çeşitli hüküm örnekleri mevcuttur. Meyhane işletmeciliği ve meyhane müşterisi olmak gayr-i müslimlere has olduğu, İslâm hukuku içinde ifade olunmuşsa da, Müslimlere ait örnekleri de sicillerde görülmektedir. Bilhassa sarhoşluk sonrası boşanma ve kavga olaylarındaki fazlalık, içki içmenin toplumsal boyutta ele alınacak bir durum olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bütün bunlara binaen insanları bir araya getirme, sosyalleşmeye olan katkı açısından değerlendirildiğinde, meyhane ve kahvehanelerin yeri çok farklıdır. Kahvehane adından da anlaşılacağı üzere

kahve içilip, sohbet edilen mekanın adıdır³⁹. Gerek meyhane işletmecisi olan meyhaneci, gerekse kahvehane işletmecisi olan kahveci, insanlara evinin dışında hizmet eden ve bunun karşılığında da geçimini sağlayan ticarethane sahipleridir. Sattıkları ürünlerin üretilmesi konusu tamamıyla kendilerinin dışında olup, başka insanların uğraş alanlarıdır. Yani gerek şarap gerekse de kahve üretimi farklı insanların meslekleridir. O yüzden burada bahsi geçen meyhaneci ve kahvehaneci esnafı tamamıyla hizmet veren insanlardır [29, 25-36b-372]⁴⁰.

Ayrıca insanların barınma, yeme-içme ve sahip olduğu hayvanların bakımını yapabildikleri hanlar, bilhassa ticaret erbâbına önemli hizmetler vermektedir. Han işletmecisi olan kimseye Hancı denilmektedir. Hanlar tüm bu barınma ihtiyaçlarını giderdikleri gibi, insanların birbirleri ile kaynaşmalarına da katkı sağlamaktadır. Hanların yanı sıra ilave olarak yıkanma ve temizlenme ihtiyacının giderildiği hamamları da saymamız gerekmektedir. Hamamcı, sahibi olduğu hamam sayesinde hem kaza ahalisine hem de dışarıdan gelenlere bu imkanı vererek önemli bir hizmet üretmektedir. Hamam suyunun yeter derece sıcak olması ile kese yapılması gibi hizmetler geleneksel anlamda önemli bir yere sahiptir. Nitekim hamamlarda suyun ısıtılması için, hamam ocağının yakılması işini bir kişi üstlenmiştir. Bu işi yapan hamam ocakçısına “Gülhancı” denilmektedir [29, 25-111b-1123].

Yine sicillerde “Kantarıcı” lakaplı insanlardan bahsedilmektedir. Ancak kantarcının ve kantarın vasfı ile ne tartıldığı konusunda ayrıntıya sahip olabileceğimiz bilgilere havi hükümlere rastlanılmamıştır. Lakin miktarı büyük olan metaların tartılması için kantarcının yardımına gereksinim duyulmaktadır. Aynı zamanda çok olan yüklerin taşımacılığını yapanlara da hammal denilmektedir. İnsan emeğinin günlük karşılığı 10 ila 15 akça olduğuna dair kayıtlar var ise de, hammal için ne kadar yevmiye ödendiği belirtilmemiştir.

Bütün bunlara ilave olarak hallâk veyahut berberlik mesleği, emek ve ustalık isteyen, maharet gerektiren bir iş olduğundan, sürekli ihtiyaç duyulan bir hizmet kolu olmuştur. Berberlik belli bir takım eğitim ve tecrübeler sayesinde öğrenilerek ifa edilen bir meslektir. Gerek çıraklık, gerekse kalfalık ve ustalık şeklindeki gelişim, zaman ve tecrübe isteyen bir süreçtir. Unutulmamalı ki, her insanın belli sürelerle saçını ve sakalını kestirmek zorunda olması, mesleğin önemi ile kârlılığını artırmaktadır.

³⁹ Charles Henry Scott 1850 yılların başında, minderlerle kaplı bir çok kahvehanenin bulunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca kahvehanede Tatarlar ile Ermenilerin bir arada oturup bolca sigara içtiklerinden bahsetmektedir.

⁴⁰ Meyhanede içtikleri içkinin parasını vermedikleri gibi, üstüne meyhaneciyi de dövdüklerinden dolayı mahkemelik olan iki kişinin durumu mahkemeye taşınmıştır. Yine 25-4b-32’de, içki içenlerin etrafa verdikleri zarar ile meyhaneciye ettikleri küfür, şikayet üzerine mahkemeye yansımıştır. Her iki davada da görüldüğü üzere, meyhanecilik meşakkatli bir meslek olarak belgelere geçmiştir. Ayrıca 25-74a-790 ve 33-99b-893 numaralı sicil kayıtlarında da kahvehaneden söz edilmektedir. Diğer yandan kahvenin Osmanlı ülkesine geliş serüveni ile kahvehanelerin gelişimi için bkz. [38, s. 59-62].

Ayrıca, herhangi bir duyuruyu yapan kimseye “Dellal” adı verilmektedir. Dellal istenilen duyuruyu halka duyurmakla görevli olup, bunun karşılığında da belli bir miktar dellaliye ücreti almaktadır. Bilhassa tereke kayıtlarında, ayrılan giderler arasında dellaliye ücreti zaman zaman yer almaktadır. Mirasın büyüklüğüne göre örneğin bir terekede 140 sim [29, 25-21a-221] ayrılırken, bir başka kayıta da 165 sim verilmiştir [29, 25-21a-221].

Bir diğer meslek “Kayyumluk” ise, müteveli ya da cami hademesi karşılığına gelen bir meslektir [17, s. 598]. Camilerin bakım ve temizliğinin yapılması kayyumun sorumluluğundadır. Hatta caminin ihtiyaçları ve zaman zaman gereken tamiri, onlar tarafından tespit edilir ve diğer cami görevlilerince temini sağlanır. Yine her çeşit hizmet ve amaç için kurulmuş vakıfların işletilmesinin sorumlusudurlar. Belgelerde kayyumun en fazla uğraş verdiği faaliyet olarak vakıf işletmek olduğu görülmektedir.

En son olarak sağlık hizmeti ifa eden cerrahlık mesleği karşımıza çıkmaktadır. Yaralama ve darb benzeri olayları içeren davalarda, yaralanan tarafın zararının tazmin edilmesi, tam olarak ifade edildiği gibi “cerrah akçası” mutlaka yer almaktadır. Yaralanan kimse yarasının tedavisi için bir cerrahın yardım almak zorundadır. Bu tedavi ve sonrasındaki bakımın bedeli olarak da yapan kişiye yani cerraha belli bir miktar ödeme yapılmaktadır. Cerrah ücreti yaralanmanın durumuna ve sayısının çokluğuna göre değişmektedir. Elimizdeki bazı kayıtlarda; sol omzundan bıçakla yaralanmış birisinin tedavi ücretinin 15 guruş olduğu görülmektedir [32, 65-30b-142]⁴¹. Yine bir başka kayıta ise, üç yerinden bıçakla yaralanmış bir şahsın cerrah akçası olarak 400 akça belirlenmiştir [31, 47-10b-78]. Görüldüğü üzere belirlenen rakamlar oldukça büyük değer ifade eden tutarlardır.

1.5.4. Çeşitli Esnaf ve Ticaret Erbâbı

İnsanların et ihtiyacını karşılama görevini üstlenen kasaplar, ilk dikkatimizi çeken esnaf koludur [30, 33-10b-71]. Kırım'ın coğrafi konumu ve insanların yaşam tarzı, hayvancılık üzerine yoğunlaştığından dolayı, et ve et ürünleri sıklıkla tüketilen bir gıda maddesi olmasını sağlamıştır. Sicillere yansıyan et narhlarında, sığır ve koyun eti fiyatları görülmektedir. Nadiren kuyruk yağının eklendiği kayıtlar da görülmektedir. Bu narh belgeleri, kasapların sattıkları ürünleri bilmemiz açısından önemlidir. Yine kayıtlarda, şuhudü'l-hâl kısmında yer alan kasap ünvanlı kişilerin bulunması da, toplumsal statülerini gösteren ayrı bir husustur. Kasaplarda saydığımız ürünlerin haricinde satışa konu olan başkaca bir ürüne rastlamış değiliz. Yani bir deve eti, keçi eti veya kavurma gibi et mamülleri ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

Bir diğer esnaf grubunu da bakkallar oluşturmaktadır. Nitekim elimizde bakkal mesleği ünvanı geçen birçok belge bulunmaktadır [30, 33-9b-62].

⁴¹ Burada bir guruşun 100 akça olması hasebiyle toplamda 1500 akça cerrah akçası ödenmiştir.

Yine kayıtlara yansımış olan bakkal narhları vardır [29, 25-4b-30; 29, 25-6a-54; 29, 25-9b-102]. Bakkal metası diye adlandırdığımız ürün yelpazesine göz attığımızda, birçok ürünün, satışa konu olduğu görülmektedir. Genelde uzun süre dayanabilecek ürünlerin tercih edildiği dikkat çekicidir. İncelediğimiz döneme ait bakkal narhı olarak karşımıza dört adet kayıt çıkmaktadır. Bunlar 1094 yılına ait bir 1095 yılına da ait iki ve Cemaziyelahir 1156/Haziran 1743 senesine ait bir adet kayıttan ibarettir. Bakkal ürünlerinin çeşitleri elimizdeki kayıtlara göre 42 adettir. Bunların alış fiyatlarına dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmadığından dolayı, doğal olarak bakkalların ne oranda kar ettiklerini söyleyememiz mümkün olamamaktadır. Ama ihtiyaç maddesi olduğundan ötürü sürümü çok olan bir esnaf koludur.

Ayrıca Karasu'da hizmet veren esnaflardan bir diğerini de habbazlar oluşturmaktadır[30, 33-12b-89]. Ekmek günlük ve sık tüketilen bir gıda türü olduğundan dolayı üretimi çoktur. Buna karşılık ekmek yapımı ve pişirilmesi yetenek isteyen bir meslektir. Ekmek fiyatları ile ilgili çıkarılan narhlarda, gerekçelerine ve memleketin durumuna baktığımızda ilgi çekici hususlar göze çarpmaktadır. Genelde 1683-1684 yıllarına ait kayıtlarda sık sık ekmek fiyatlarının değiştiği görülmektedir. Şüphesiz bu tarih, II. Viyana kuşatması ve hemen sonrasına isabet etmektedir. Yani Osmanlı ordusunun gerek ihtiyacının çokluğu gerekse ülkenin içine düştüğü yenilgi sonrası sıkıntılar bunun en temel nedenlerini oluşturmaktadır. Zaten habbazlar kadı huzuruna geldiğinde, buğday fiyatlarındaki artışları gerekçe göstermişlerdir. Onların haklılığını öğrenen kadı ise, kaza halkını da mağdur etmeden fiyat artışını hep onaylamıştır. Bu durum fırıncıların piyasa koşullarına karşı kendilerini korumada ne denli zorluk çektiklerinin göstergesidir. Anlık piyasa kırılmalıkları doğrudan onlara maliyet artışı şeklinde yansımaktadır⁴².

Fırıncıların haricinde unlu mamül üreten, çörekçi esnafı da bulunmaktadır [30, 33-59a-572]. Onların ekmekten ayrı narh talep ederek, fiyatlarını bağımsız olarak belirlemeye çalıştıkları görülmektedir. Ekmek fiyatı tespit edilirken, içinde nelerin olabileceği belirtilmezken, çörek için bu durum farklıdır. Yani un ve una katılacak yağ miktarının oranı özenle kaydedilmektedir. Şüphesiz bu elde edilecek ürünün kalitesi ile ilgili bir durumdur. Sicillerde zaman zaman kişi adları ile birlikte çörekçi mesleğinin sıfat olarak kullanıldığı da görülmektedir.

Sicil kayıtlarında sıkça bahsedilen uğraşlardan birisi de attarlıktır [30, 33-38b-367]. Attar her türlü baharat ve bitkisel ürünü satan kimseye denilmektedir.

⁴² Ekmek fiyatları kısmında da belirtildiği üzere, 7 Şevval 1094/29 Kasım 1683 ve 22 Zilkade 1095/1 Ekim 1684 tarihleri arasında, buğdayın kile fiyatındaki değişimler nedeniyle ekmeğin fiyatları da yeniden belirlenmek zorunda kalmıştır. Buğdayın kilesi 60 ile 160 akça arasında dokuz kez değişmiştir. Bu nedenle kadı huzura gelen ekmekçilerin, fiyat isteklerinin temelinde bu anlık değişimler vardır. Sıkıntının temel kaynağı, girdilerdeki artışı anında yansıtamamanın sonucu meydana gelebilecek zarar etme riski oluşturmaktadır.

Attarlar, o günün tıbbi iyileştirme ürün ve karışımlarını bilen ve satan esnaftır. Bu açıdan toplumun sağlığı bir anlamda onlara emanettir. Alternatif tıbbın ürünlerini, şifa dağıtabilecek şekilde hazırlamak bilgi ve tecrübe istemektedir. Nitekim kayıtlarda eğitim olarak böyle bir çabanın olduğuna dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak gerek tecrübe, gerekse usta-çıraklık yöntemi ile attar olunabileceğini söylemekle hata etmiş sayılmayız. Ayrıca tıbbi hizmetlerin yanında gıdalarda kullanılan çeşitli baharatlar, onların sattıkları ürünlerin diğer kısmını oluşturmaktadır. Nitekim bakkal narh listesinde baharat ürünlerinin olmaması da bunu doğrulamaktadır. Aynı zamanda attar dükkanında satılan ürünlere dair de, elimizde herhangi bir narh kaydı bulunmamaktadır.

Yine kayıtlarımızda yer alan bir meslek olarak mezeci, nadiren de olsa karşımıza çıkmaktadır [32, 65-10a-50]. Meze ile ilgili herhangi bir narh kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca meze olarak ne imal edildiğine dair de bir bilgi yer almamıştır. Bir ihtimal meyhanelerin çokluğu bu tür bir mesleğin çıkmasının nedeni olabilir. Çünkü mezeciler içki içen insanlara, içkileri ile birlikte tüketmeleri maksadıyla bir şeyler hazırlamış olabilirler.

Bir başka meslek erbâbı olarak Kırım Tatarlarına has bir yiyecek türü olan talkanı hazırlayıp satanları ifade eden “Talkancı” esnafı görülmektedir [32, 65-11a-51]. Talkan, savaş hazırlığı maksadı ile yapıldığı gibi, uzun yola çıkacakların da yanlarına aldığı bir temel besindir. Talkan, darı unu ve at yüreği yağından yapılmış bir çeşit hamurdur [2, s. 11]. Bu besin maddesini yapmak beceri isteyen, ustalık gerektiren bir maharettir. Yalnız incelediğimiz kayıtlarda talkana ait bir narh belgesine rastlanılmamıştır. Bu durum çokça ve sürekli satılan bir ürün olmadığından veya buğdayda olduğu gibi, darı piyasasındaki fiyatların sürekli değişmediğinden kaynaklanmış olabilir. Sefere çıkan her asker, talkan ile birlikte kısrağ sütünden yapılmış kımız ve peyniri muhakkak yanına kumanya olarak almaktadır. Hatta kurutulmuş yoğurt da götürülerek su ile karıştırılır ve katık yapılırdı. Yine Baron De Tott Kırım seyahati esnasında benzer bir yemek ile karşılaştığını anlatmaktadır. Onun gezi notlarında, yemeğin, kısrağ sütü dolu bir kaba, kızarmış darı unu ve bir kaç yumurta büyüklüğünde topak beyaz peynir atılarak yapıldığı kaydedilmiştir [6, s. 146-147]⁴³.

Esnaf ve ticaret erbâbı içerisinde en son olarak, her türlü malı alıp-satan “tüccar” grubu karşımıza çıkmaktadır [31, 47-60a-414]. Kayıtlarımızda yerli ve yabancı, Müslim ve gayr-i müslim olmak üzere birçok tasnife sığdırabileceğimiz tüccar bulunmaktadır. Satışa konu olan mallar arasında, tekstil ürünleri, giyim

⁴³ “Aşçı tencerenin dörtte üçünü su ile doldurdu; üzerine 200 gram kadar kızarmış darı unu ilave etti; tencereyi ateşin üzerine sürdürdü, yelek cebinden bir kaşık çıkardı, yeminde sildi, tencerenin hep bir yanından karıştırmaya başladı. Sıvı kaynamaya başlayınca, peynir topaklarından birini aldı, küçük parçalara ayırdı, tencerenin içine attı ve yine aynı yönde karıştırmaya başladı. Bulamaç kabarmaya başladı, o durmadan karıştırmaya devam ediyordu, sonuna doğru karıştırmayı hızlandırdı, nihayet mayasız ekmeğe kıvamına gelince kaşığı çekti, cebine soktu, tencereyi eline boşalttı.”

eşyaları, metal ürünleri, sanayi ürünleri, meyve ve bahçe mahsülü, şarap, tütün, hayvan ve pamuk gibi pek çok çeşidi kapsayacak ürünler bulunmaktadır.

Ezcümle tüccarların mali yapısını iyileştirmek ve ticari hayatın sağlıklı işlenmesini temin amacıyla Kırım hanları, sürekli yayınladıkları fermanlar ile ticareti düzenlemeye çabalamışlardır. Genelde fermanların amacı, yabancı tüccarın iç ticarete müdahalede bulunmasını engellemek, buna karşılık ise yerli tüccarı korumak için yapılmış çalışmalardan oluşmaktadır. Somut olarak uygulama ve elde edilen sonuçlar hakkında kayıtlar bulunmamaktadır. Ancak gönderilen fermanların sürekli ve belli aralıklarla tekrarlanması bu duruma verdikleri ehemmiyetin bir göstergesidir. Yerli tüccarlar, Karasu içinde alış-veriş yaptıkları gibi başka memleketlere de gitmektedirler. Kırım'ın tüm vilayetlerine ilave olarak, Anadolu'nun bir kısım vilayetleri ile; Çerkes, Nogay, Akkerman ve Leh memleketleri gibi yerlere kadar ticaret amacıyla gittiklerine dair elimizde birçok hüküm bulunmaktadır [29, 25-35a-358].

1.6. Ticaret

Karasu kazası, bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle canlı bir ticarete sahip bulunmaktadır. Elimizdeki kayıtlarda gerek yabancı tüccarlara dair, gerekse kurulan ticari ortaklıklar sonrası görülen davalarda sınır ötesi ticaretin geliştiği anlaşılmaktadır.

1.6.1. Ticari güzergâh

Karadeniz ticaretinin ve evvelden beri İpekyolu vasıtasıyla süren ticari hayatın en önemli iki merkezi Kefe ve Azak limanlarıdır [26, s. 212-213; 41, s. 509]⁴⁴. Her iki liman vasıtası ile İran, Hazar Denizi'nin kuzeyi ve Anadolu tarafı, oradan da İstanbul vasıtası ile Avrupa arasında ticari bağlantılar kurulmaktadır [38, s. 149]. Kefe ve Azak limanları her bir malın buralarda toplanarak, tekrar buradan gideceği doğu-batı istikametlerine doğru dağıtıldığı ana merkez durumundadırlar [47, s. 51-52]⁴⁵. Doğudan Kefe'ye gelen malların, Azak limanına karadan gitmesi durumunda kullanılacak yol, Karasu kazası üzerinden geçmektedir. Kefe'ye gelmesi gerekenler için kullanılan yol ise yine aynı istikamettedir. Bilhassa İran ve uzak doğudan Kefe'ye gelen malların, Kırım illerine dağıtılmasında Karasu ilk uğranılması gereken merkezdir. Nitekim Karasu'daki ekonomik faaliyetlere oransal açıdan baktığımızda, ticaretin en büyük paya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ticaretin arkasından esnaf ve kolları, hayvancılık, tarım ve savaş ganimetleri gelmektedir.

Ayrıca Mısır ve Suriye'de Memlûkler zamanından beri canlı bir kürk,

⁴⁴ Bursa ile Kefe, Akkirman arasındaki yünlü, pamuklu, ipek ve baharat ticareti aktarılmaktadır.

⁴⁵ Kırım tüccarlarının gittikleri merkezleri kaydetmiştir. Buna göre; Büyük Nogay Ordası, Astarhan, Hacitarhan, Moskova, Riyazan, Yürüev, Kazan, Kiyef, Tebriz, Azyama, Misün, Şam, Roma ve Litvanya topraklarına uğranıldığı belirtilmiştir.

carıye ve köle ticareti bulunmaktadır. Osmanlı Devleti, Kırım ile Memlûkler arasındaki bu ticaretten gayet iyi pay almaktaydı. Ancak daha sonraki dönemlerde Mısır ve Suriye'nin Osmanlı toprağı olması, ticari potansiyelin bir miktar düşmesine neden olmuştur. Buna karşılık Tokat-Amasya-Ankara yayının içinde kalan yerleşim yerlerinin parlak bir gelişmişliğe sahip olmaları, Kırım şehirlerine kadar yansımaktadır. Her türlü münasebetin Kırım ile bu şehirler arasında sağlanarak, sürekli gidiş-gelişlerin olduğu görülmektedir [3]. Nitekim Karasu Kazası'nın nüfus yapısını tahlil ettiğimizde, Amasya, Çorum, Tokat hatta Kastamonu ve Safronboru gibi yerleşim yerlerinden göç edenlerin gerek istihdam, gerekse iktisadi anlamda kalkınmaya etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Alış-verişe konu olan bazı mallar vasıtası ile bu bağlantı çok rahat ortaya konulabilmektedir.

Diğer yandan yerli tüccarın tercih ettiği işlerin başında, Nogay bölgesine mal götürerek satmak gelmektedir. İşlenmiş mallara karşılık esir, hayvan ve hayvan ürünleri alınmaktadır [29, 25-108a-1082]. Ayrıca Çerkes [29, 25-40b-411; 30, 33-37b-357] ve Abaza [30, 33-96b-869] topraklarına sıklıkla gidildiğı kayıtlarda görülmektedir. Tüm bunlara ilave olarak Soğdak ile de canlı bir alış-verişin olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır [32, 65-1a-4]. Aynı zamanda Erzurum'a geçildiğini, oradan da Haleb'e kadar varıldığını bilmekteyiz. Tokat gibi dokumanın geliştiğı yerlere götürülen mallar da, buralardaki esvâb meta ile değış-tokuş edilmektedir [29, 25-32a-332].

Yine Moskov, Akkerman, Kavşan ve Leh'e uzanan bir güzergâh da ticari olarak kullanılmıştır [29, 25-35a-358]. Yabancı tüccarların ise Karasu'ya gelirken toplandıkları merkez ise, Trabzon'dur [29, 25-121b-1235]. Bir depo hüviyetinde olan Trabzon'daki mallar, buradan denizyolu ile Kırım sahillerine nakledilmektedir. Kırım ve Karasu kazasına gelen tüccarların genelde Acem olması, Trabzon'a, ulaşan malların menşeî konusunda bize yeterince bilgi vermektedir. Ancak bazı kayıtlarda Acem tüccarının Anadolu içlerinden de mal alıp geldiğine şahit olunmaktadır[29, 25-7b-73]⁴⁶. Acem'den karayolu ile çıkan mallar, Trabzon'a oradan da denizyoluyla Kırım limanlarına uğramaktadır. Karasu'ya gelen tüccarların arasında çoğunluğu Acem'ler oluştururken, onlardan sonra Ermeni ve Yahudi tüccarların geldiğı görülmektedir [30, 33-87b-783]. Tüm bu tüccar kabilelerinin Karasu Kazası dışına, Kefe, Gözlevi, Balıklağö ve oradan da Kırım içlerindeki diğer şehirlere de gittikleri kayıtlardan öğrenilmektedir [29, 25-7a-59].

1.6.2. Ticari sınırlamalar

Kırım Hanlığı, sınırları içerisinde faaliyet gösteren tüccar ve yerli esnafın korunmasına büyük özen göstermiştir. Dış ticari münasebetlerin gelişmesini bir taraftan temin etmeye çalışırken, bir taraftan da içerdeki ticari hayatın olumsuz

⁴⁶ Acem tüccarına dair yazılan fermanla, Anadolu ve Tokat yakasından getirdikleri malları İskele Emin Gümrüğü'ne uğradıktan sonra satmaları buyuruluyor.

etkilenmemesine gayret göstermiştir. Bütün bu hassas ve öncelikli gördükleri hususları aşabilmek maksadıyla, bir takım düzenlemeler yapmışlardır. Bu amaçla sicillerde, ticari konular içinde sıklıkla yabancı tüccarlara getirilen sınırlandırmalara şahit olunmaktadır. Müdahalenin hareket noktası, yerli tüccar ve üreticiyi korumak olduğu, net bir ifade ile hanlık merkezinden gönderilen birçok ferman ve yarlıg vasıtasıyla öğrenilmektedir [29, 25-7b-72]⁴⁷.

Acem'den esvâb ve bez satmak için gelen Acem tüccarların, öncelikle ticaret yapabilmeleri için izin almaları gerekmektedir. İzin için sultan hazretlerinden, Karasu zabıtasına hitaben yazılmış bir yarlığa ihtiyaç vardır. Şüphesiz sultan hazretlerine ulaşmada, uğranılıp onay alınacak ilk makam ise Kalgay Sultan kapısıdır. Tüm bu işler tamamlandıktan ve verilen izin çerçevesi çizildikten sonra ancak ticaret yapabilirlerdi [29, 25-52a-521]. Kısaca her dileyen istediği gibi ticaret yapmak maksadıyla hareket edemezdi.

Incelediğimiz hükümlerden anladığımız kadarıyla, zaman zaman izne rağmen yabancı tüccara müdahale edildiğine de şahit olunmaktadır. Özetle bir Acem tüccarına verilen izin fermanında; Karasu'da bulunan Mehemmed Mirza kulumuzun hanında sakin olan Acem zimmîlere, bez, yazma ve bükme sattırılmadığı vurgulanmıştır. Acem tüccarlar ise, bu müdahale nedeniyle mallarını başka yere nakledeceklerini belirtmişler. Bunun üzerine han, "emr-i şerifim ile mahalleye çıkmadan zikr olunan eşyaları oldukları yerde satmalarına izin vermiştim. Bu durumda gerek emin gerekse de zabıta hiçbir ferde dokunmayalar" diye buyurmuştur [29, 25-9a-90]. Burada dikkat çekici önemli bir husus bulunmaktadır. Yani Acem tüccarının başka bir yere gitme ihtimalinin belirmesinin yaratacağı olumsuzluktan da çekinilmektedir. Kısaca Han, Acem tüccarının ticaret yapmasını memleket ekonomisi için faydalı görmektedir.

Yine başka bir ferman da, Acem zimmîlerin buldukları yerde mal satmalarına izin verildiği vurgulanmıştır [29, 25-7b-67]. Acem ve diğer tüccara mal satma konusunda defalarca yapılan uyarılarda, gümrük ödeyerek getirdikleri malları sadece belli bir süre zarfında satmak koşuluyla izin verildiği, fermanlarda ayrıntısıyla belirtilmiştir. Kısaca han, bu fermanlarda, tüccara uymak zorunda oldukları koşulları, Karasu Kadısı ve zabıta kullarına şöyle buyurmaktadır: Mütemekkin zimmîyan ve Acemiyan tâifesi dar-ı devletimize gelüp Acem Tokat'dan ve diğer vilâyetden getirdüğü eşyaları yalnız satmayub şehrimize getirdikleri bizden aldıkları her malı da satıyorlar. Acem tâifesi Karasu'dan, Kefe'den, Gözlevi'den, Balıkloğı'dan ve Kırım içindeki gayri şehirden aldıklarını satarak ticaret yapıyorlar. Bu duruma karşıyız. Ancak gemiden gümrük vererek getirdiklerini satmalarına izin verilmiştir. Acem tâifesinin Karasu'da aldıklarını 15 güne kadar satmaları, satamazlarsa Karasu Kadısı

⁴⁷ Kadıya gönderilen bu ferman da, özellikle İskele Emimi Gümrüğü'nde vergisi ödenen malları dükkanlara satabilecekleri belirtiliyor. Şehir içinden asla mal alıp satmalarına müsaade edilmiyor. Aynı ferman 25-7b-73 numaralı hüküm ile Karasu zabıtalarına da ferman olarak gönderilmiştir. Bu durum konuya ne denli önem verdiklerinin ispatıdır.

Efendi'nin siciline kaydolunduktan sonra hesap olunması emrimdir Cemaziyelevvel 1095 [29, 25-7a-59; 29, 25-7b-73]⁴⁸.

Bütün bu uyarılara rağmen, yine de bir takım suistimallerin olduğu görülmektedir. Zaman zaman Acemler'in, Karasu'da bulunan Acemler'e ait dükkanlarda, halka mal satıp karşılığında tekrar mal alıp onu da sattıklarına dair şikayetler kaydedilmiştir [29, 25-33b-347].

Ayrıca ticaret yapanlara yönelik Karasu'daki görevlilerin de uygunsuz davrandıklarına dair uyarı içeren bir ferman kaydına da rastlanılmaktadır. Ferman özetle; Sefer Gazi Ağa Zâde Mehemmed Mirza'ya ait olan ticaret sarayını kiralayan odabaşının, handan malları ile çıkan zımmîlerin limanda mallarına karşılık akça ödediklerinden dolayı, Karasu'da kendilerine mani olunmaması gerektiği vurgulanmıştır. Ardından da odabaşının eskiden beri kural olan mal karşılığı aldığı birkaç akçadan fazla almaması ve buna göre uygun hareket edilmesi hususu belirtilmiştir. Bu sayede ticaret erbâbı zımmîlerden haksız para alımının önüne geçilmek istenmiştir [29, 25-7b-68; 29, 25-91a-932].

1.7. Ticari Ortaklıklar

Ticari beraberliklerin kuruluşu, amacı, paylaşımı gibi ayrıntıların kaydedildiğine dair bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak ortaklıklar kurulduktan sonra çıkan sorunlara çözüm bulmak maksadıyla tarafların mahkemeye geldikleri bilinmektedir.

Yalnız zaman zaman elindeki parayı bir başkasına verip, ticaret yaparak çoğaltmasını isteyenler olduğu da görülmektedir [29, 25-95a-964]. Bu tür kayıtlarda verilenlerin miktarı ve ticaret sonrası elde edilenlerin dökümü yapılarak, kârlılığın hesabı sicile kaydedtirilmektedir.

Sicillerde, ortaklığın zarar edilmesi ile bitirildiği ve zararın miktarının ne olduğunu ifade eden davalar da görülmektedir [29, 25-108a-1082; 29, 25-46b-464]. Genelde Müslim-Müslim, gayr-i müslim-gayr-i müslimle ortaklık kurmasına özen gösterilmiştir [29, 25-109b-1099; 29, 25-108a-1082; 29, 25-76a-810; 29, 25-50a-499]. Elimizdeki döneme ait kayıtlarda kurulan ortaklıklara konu olan mal ve işletmeler ise şunlardır; kazan [29, 25-109b-1099], esvâb [29, 25-108a-1082], arpa ve buğday tarlasının ürününe [29, 25-76a-810], kavun [29, 25-50a-499], meyhane [29, 25-37b-379], alma, erik ve araka [29, 25-36a-368], soğan, sarmusak [29, 25-19a-195] ve diğer bağçe malları [29, 25-15a-150].

1.8. Vergi

Kırım Hanlığı, iç işlerinde özerk, dış işlerinde ise kısmen Osmanlı Devleti'ne bağlı bir yapı üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle bulunduğu bölgede güçlü

⁴⁸ Bir başka ferman ile gümrüğe muhakkak uğranılıp ondan sonra malların satılabileceği, başkaca mal alıp satılmaması Acemiyan tâifesinin ileri gelenlerine iletilmesi isteniyor.

olabilmesi birçok noktada başarılı olmasına bağlıdır. Şüphesiz bunların başında, askeri, idari ve ekonomik hususlar başta gelmektedir.

Her devlet gibi Kırım Hanlığı'nın da, gelir ve giderlerinin yansıtıldığı bir bütçesi bulunmaktadır. Tüm gelir ve giderlerin nasıl tasnif edildiğini siciller vasıtasıyla edinmemiz mümkün değildir. Bu nedenle vergi açısından izlenen muhasebe tekniğini de kavramamız mümkün olamamaktadır. Nitekim kayıtların içinde toplanan vergiler hakkında, düzenli ve ayrıntılı bir vergi tahsilatına dair belge yer almamıştır.

Diğer yandan Karasu Kazası'nda toplanan vergiler içinde ilk akla gelen gayr-i müslimlerden alınan cizye vergisidir. Cizye, gayr-i müslimlerin sağlıklı ve güvenlik içinde yaşamalarının bir karşılığı olarak alınan şer'i bir vergidir [49, s. 136]. Cizye vergisini ödeyen zimmîler, dini, hukuki, can ve mal güvenliklerini garanti altına almış oluyordu. Ayrıca kendilerinden askerlik hizmeti istenmiyordu. Hanlık tahsilat yapmak üzere seçtiği şahıslar vasıtasıyla bu vergiyi toplattırmaktadır [51, s. 39]. Bu amaçla 1095 / 1683-1684 yılına ait yerleşik ve göçebe reyanın cizyelerini toplamak üzere, Bazargan Moşi görevlendirilmiştir. Kadıya yazılan ferman vasıtasıyla cizyeleri Moşi'nin hesap edeceği vurgulanırken, ona vermemeye yeltenenlerin olabileceği uyarısında da bulunulmuştur. Bunun üzerine Karasu kadısından, ödemekte zorluk çıkaranlara müdahale etmesi gerektiği istenmiştir. Ayrıca fermada kadının vermemek isteyen zimmîden cizyesini alarak Moşi'ye vermesi gerektiği emredilmiştir [29, 25-7b-70]. Gerek fermada gerekse diğer belgelerde miktarına dair kayıt olmamakla birlikte, cizye veren reyalara başına "Cemaatbaşı" ve "Kethüda" atandığına dair elimizde bir atama kaydı bulunmaktadır [29, 25-9b-98]. Bu atama fermanında, reyanın bu atanmış şahsın sözünden çıkmaması gerektiği özenle vurgulanmıştır.

Karasu'da faaliyet gösteren esnaf ile ilgili vergilendirmeler düzenli olmamakla birlikte, bazı kayıtlar da göze çarpmaktadır. Elimizdeki bir örnekte: tüm kasaplara gönderilen bir hükümde, bir davara gerek sekban gerek başkası 15 akça tamga verecek, diğer köylerden sekban olanlar ise birer beşlik, sekban değilse 3 akça vermek zorunda oldukları bildirilmektedir [32, 65-3b-16].

Bir diğer toplanan vergi ise "tekâlif-i örfiye"dir. Tekâlif-i örfiye olağan dışı bir vergidir. Osmanlı Devleti'nde başlangıçta savaş harcamalarına halkın katkı sağlaması maksadıyla konulmuş iken, 17. yüz yıl sonlarında olağan, hatta sürekli alınan bir vergi haline gelmiş ve hane hesabı ile vergilendirme düzenlenmiştir. Sicil kayıtlarından anlaşıldığı üzere, mahalle cemaatına tekâlif-i örfiye miktarı bildirilmektedir. Mahalle cemaatı ise bu vergiyi kendi aralarında toplayarak imamlarına teslim etmektedir. Sıhhatli nüfus ve hane miktarları elimizde olmamakla birlikte, elimizdeki kayıtlardan birisinde, Çingene mahallesi cemaatının tekâlif-i örfiye için 30 000 akçayı imamları Abdullah Efendi'ye verdikleri görülmektedir [30, 33-23a-192]. Öte yandan bu

tür vergilendirme kapsamında yer alan başka sicil kayıtları da yer almaktadır [30, 33-82b-749].

Yine Bora Gazi Geray (1588-1608) zamanında, “Tüfenkçi Ulufesi” namıyla ahali tarafından ödenen bir vergi konmuştur. Bu verginin ne miktarda, ne vakit ve nasıl toplanacağı hakkında herhangi bir malumat olmamakla birlikte, incelediğimiz dönemde alınan vergiler arasında yerini korumuştur [29, 25-5a-42; 29, 25-5b-46; 29, 25-9a-91].

Sicillerde nadiren de olsa vergi ile ilgili değişik problemler karşımıza çıkmaktadır. Mesela, Hazarharacını toplayanlar arasındaki koordinasyonsuzluktan dolayı, kimin kime vergisini ödediği noktasında anlaşmazlık çıkmıştır. Ancak mahkeme tarafları dinledikten sonra haracı kimin aldığını bularak meseleyi çözmüştür [29, 25-9a-91]. Yine ödenen haraca karşılık alınan temessükün, ellerine geçmediğine dair mahkemeye başvurulduğu görülmüştür. Mahkeme temessükün kimde olduğunu tarafları dinleyerek bulmuş ve diğerlerine ulaştırılmasını kararlaştırmıştır [29, 25-52a-519]. Bunlara ilaveten bir başka davada, ödeme yapmamış olan zimmiler tespit edilerek, 1096 / 1684 senesine ait haraçları belirlenmiş ve ödemeleri karar altına alınmıştır [29, 25-15b-160].

Ezcümle elimizdeki bir belgede ise, daha başka adlar altında vergi alındığı bilgisine ulaşılmaktadır. Mesela, Kalgay Sultan'ın Kaymakamı Mustafa Ağa'nın, haraç için gönderdiği tezkiresinde, keten aşarı ve odun akçesi toplamak üzere bir adam yolladığı belirtilmektedir. Ayrıca tezkire içinde, vergi toplanması sırasında gönderilen tahsildara karşı gelinmemesine dair uyarıda bulunulmuştur. Öte taraftan gönderilen tezkirenin, Kalgay Sultana bağlı reayaya ait olduğu bilhassa ifade edilmiştir (Zilhicce 1094/Kasım-Aralık 1683) [29, 25-4a-24].

Sonuç

Karasu Kazası bulunduğu stratejik konum ile Kırım Yarımadası'nın önemli bir bölgesinde yer almaktadır. Şirin Kabilesi'nin ve hanlığın idari manada önem verdiği bir kazasıdır. İşlek karayolu üzerinde bulunmasından dolayı hareketli ticari bir potansiyeli bulunmaktadır. Nitekim hem yaşayan insan çeşitliliği hem de bu insanlara ait dini, kültürel, iktisadi ve diğer alanlardaki farklılıkların sağladığı dinamizm sosyo-ekonomik hayata da yansımıştır.

Çalışmamız Karasu Kazası Şer'iyye Sicilleri'nden olan, 25-33-47. ve 65. Ciltlerden elde edilen verilere dayalı olarak kaleme alınmıştır. Şer'iyye Sicilleri'nin birinci elden kayıtlar olması orijinal bir ilmi eserin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu cümleden olarak gelecekte yapılacak başka çalışmalara da veri kaynağı olabilecek bir içeriğe sahiptir.

KAYNAKLAR

1. Aġat, Nurettin. Altın Ordu (Cûcioğulları) Paraları Kataloġu (1250 – 1502). İstanbul, 1976. 184 s.

2. *Ahmet Cevdet Paşa*. Kırım ve Kafkas Tarihçesi / Haz. Ahmet Özeydin. Emel, Sayı: 221. Ankara, Temmuz-Ağustos, 1997. S. 9–30.
3. *Akdağ, Mustafa*. Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi. C. 2. İstanbul, 1979. 348 s.
4. *Akpınarlı, H. Feriha*. Kırım El Sanatlarının Dünü Ve Bugünü. Atatürk Yüksek Kurumu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2004. 327 s.
5. *Aydın Mehmet Akif*. Türk Hukuk Tarihi, Beta Yay., İstanbul, B.3, 1999.
6. *Baron De Tott*. Memoirs of Baron de Tott. Containing the state of the Turkish Empire and the Crimea, during the late war with Russia : with numerous anecdotes, facts, and observations, on the manners and customs of the Turks and Tartars. Vol. 2. London, 1786. 526P.
7. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)*. Mühimme Defteri, c. 43, (No: 188), Sıra No: 167, Sahife : 82 Tar 5 CA 988.
8. *Belin, M.* Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi / Çev., Oğuz Ceylan. Ankara: Gündoğan Yay., 1999.
9. *Bilmen, Ömer Nasuhi*. Hukuk-ı İslâmiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu. C. II. İstanbul: Bilmen Yay., 1968. S. 115–152.
10. *Bronevskiy, M.* Kırım / Çev, Kemal Ortaylı. Ankara: Ege Matbaası, 1970.
11. *Bilgeseven, Amiran Kurtkan*. Genel Sosyoloji. İstanbul: Filiz Kitapevi, 1986. XVI + 360 s.
12. *By A Lady (Andrew Neilson)*. The Crimea: Its Towns Inhabitants and Social Customs. London: Printed At The "Christian Times" Office, 1855.
13. *Clarke, Edward Daniel*. L. L. D. Travels in Various Countries of Europe, Asia, And Africa. Part I (Russia, Tartary, Turkey). Philadelphia: Arno Pres&The New York Times, 1816. 575 P.
14. *Çetin, Osman*. Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı. İstanbul: Marifet Yay., 1981. 208 s.
15. *Çetin, Osman*. Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sosyal Sonuçları (1472-1909). Ankara: T.T.K.Yay., 1994. 122 s.
16. *Çiçek, Kemal, Saydam Abdullah*. Kıbristan Kafkasyaya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet. Trabzon: Derya Kitapevi, 1998. 420 s.
17. *Devellioğlu, Ferit*. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. 8. Bsk. Ankara: Aydın Kitapevi, 1988.
18. *Erim, Nihat*. Devletlerarası Hukuku Ve Siyasi Tarih Metinleri. C. I. Ankara: Ankara Üniv. Hukuk Fak. Yay., 1953. 708 s.
19. *Erten, Hayri*. Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y. Y. İlk Yarısı). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 2001. 221 s.
20. *Eryılmaz, Bilal*. Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi. 2. Bsk. İstanbul: Risale Yay., 1996. 240 s.
21. *Halim Giray*. Gülbün-ü Hânân (Kırım Hanları Tarihi). Yayına Haz. Alper Başer-Alper Günaydın. İstanbul: Avrasya Enstitüsü Yayınları, 2013.
22. *Göçer, Lütfi*. XVI ve XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Me-selesi ve Hububattan Alınan Vergiler. İstanbul: İstanbul Üniv. İktisat Fak. Yay., 1964. VII + 231 s.

23. *Gözaydın, Ethem Fevzi*. Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri.. İstanbul: Vakıf Matbaası, 1948. 111 s.
24. *İhsanoğlu, Ekmeleddin*. Osmanlı Devleti Tarihi. C. I. İstanbul: Feza Gazetecilik, 1999. 484 s.
25. *İnalcık, Halil*. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi. C. I. 1300-1600 / Çev. Halil Berktaş. İstanbul: Eren yay., 2000. s. 496.
26. *İnalcık, Halil*. Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları. İncelemeler. 2. bsk. İstanbul: Eren Yay., 1996. 466 s.
27. *İpcioğlu, Mehmet*. Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi. Ankara: Nobel Yay., 2001.
28. İslâm Araştırmaları Merkezi. İlmihal II. İslâm ve Toplum. II. Bsk. İstanbul: Diyanet İşleri Bşk. Yay., 1999. 570 s.
29. Karasu Şer'iyye Sicilleri, 25.
30. Karasu Şer'iyye Sicilleri, 33.
31. Karasu Şer'iyye Sicilleri, 47.
32. Karasu Şer'iyye Sicilleri, 65.
33. *Karpat, Kemal*. Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri / Çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2003. 338 s.
34. *Kırımlı, Hakan*. Karasubazar. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 24. İstanbul, 2001. S. 472-473.
35. *Kırımlı, Hakan*. Kırım'dan Türkiye'ye Kırım Tatar Göçü. www.kirimderneği.org.tr/sayfa.asp?is=457'de sayfa 2.
36. *Kırımlı, Hakan*. Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri. Ankara, 2012. 676 s.
37. Kur'ân-ı Kerim.
38. *Mantran, Robert*. XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat. Eren Yay. / Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul, 1991. 257 s.
39. *Ortaylı, İlber*. Osmanlı Toplumunda Aile. 2. bsk. İstanbul: Pan Yay., 2001. 240 s.
40. *Özel, Ahmet*. İslâm Hukukunda Milletlerarası Münasebetler Ve Ülke Kavramı. İstanbul: İklim Yay., 1982. s. 200.
41. *Öztürk, Yücel*. Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2000. XXXIV + 570 s.
42. *Pakalın Mehmet Zeki*. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. C. I, II, III. M. E. B., İstanbul, 1993.
43. *Sami, Şemseddin*. Kâmûs-ı Türkî. 7. Bsk. İstanbul: Alfa Yay., 1999.
44. *Saydam, Abdullah*. Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskan Siyaseti (1856-1876). Osmanlı. C. IV, Ankara, 1999.
45. *Schacht, Joseph*. Miras. İ. A. C. 8. Eskişehir, 1997. S. 354-355.
46. *Schacht, Joseph*. Nikâh. İ. A. C. 9. Eskişehir, 1997. S. 258-259.
47. *Sroeçkovskiy, V. E.* Muhammed Geray Han ve Vasalları "Kırım Tarihi"/ Çev. Kemal Ortaylı. İstanbul: Su Yay., 1979. 216 s.

48. *Tabakoğlu, Ahmet*. Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi. İstanbul: Dergay Yay., 1985. 384 s.
49. *Tabakoğlu, Ahmet*. Türk İktisat Tarihi. 3. Bsk. İstanbul: Dergay Yay., 1997.
50. *Üçok Çoşkun, Mumcu Ahmet, Bozkurt Gülnihal*. Türk Hukuk Tarihi. 10 Bsk. Ankara: Savaş Yay., 2002. XVII + 358 s.
51. *Ülküsal, Müstecib*. Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını). İstanbul: Baha Mat., 1980.
52. *Willams, Brian Glyn*. The Crimean Tatars: The Diaspora Experience And The Forging Of A Nation. Leiden, 2001. 520 s.

Yazar hakkında: Nuri Kavak – Prof. Dr., Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Eskişehir Osmangazi Üniversitesi (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi F4 Blok Tarih Bölümü 26480 Meşelik Kampüsü / ESKİŞEHİR); nkavak1453@hotmail.com

Социально-экономическая жизнь в Карасувском кадилিকে

Нури Кавак

(Университет Османгази)

Аннотация. Кадиаскерские тетради (*Şer'iyeye Sicilleri*) – являются ценными, но при этом малоизученными материалами по истории Крымского ханства. На основе исторических источников была проанализирована социально-экономическая жизнь в Карасувском кадилিকে. В данной работе рассматривается денежное обращение и торговля в регионе. Большое внимание уделяется изменению стоимости на основные продукты в разные годы. Автор приводит цены на недвижимость, животных, рабов и пленников, а также пишет об оплате труда в различных сферах.

Ключевые слова: Карасу, Кадиаскерские тетради, Источник, Османская Империя, Крымское ханство, Черное море, Ремесло, Денежное обращение, Торговля.

Для цитирования: *Kavak N.* Karasu Kazası'nda sosyo-ekonomik hayat (II) // Крымское историческое обозрение. 2020. № 1. С. 45–84. DOI: 10.22378/kio.2020.1.45-84

Сведения об авторе. Нури Кавак – доктор философии, профессор отделения истории факультета естественных наук и филологии Университета Османгази (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi F4 Blok Tarih Bölümü 26480 Meşelik Kampüsü / Eskişehir); nkavak1453@hotmail.com

Socio-economic ways of life in Karasu Kadilik

Nuri Kavak
(*Osmangazi University*)

Abstract: Kadiasker notebooks (*Şer'iyeye Sicilleri*) are valuable, but at the same time, little studied materials of the Crimean Khanate. Based on historical sources, socio-economic life in Karasuvbazar kadilik was analysed. This paper considers the circulation of money and trade in the region. Much attention is paid to the cost of the main products in different years. The author quotes real estate prices, animals, slaves and prisoners, he also writes about remuneration in various fields.

Keywords: Karasu, Kadiasker notebooks, source, Crimean Khanate, Ottoman Empire, Black Sea, crafts, cash circulation, trade.

For citation: *Kavak N.* Socio-economic ways of life in Karasu Kadilik (II). Krymskoe istoricheskoe obozrenie=*Crimean Historical Review*. 2020, no. 1, pp. 45–84. DOI: 10.22378/kio.2020.1.45-84

REFERENCES

1. Ağat Nurettin. *Altın Ordu (Cücioğulları) Paraları Kataloğu (1250-1502)* [Catalogue of gold coins]. İstanbul, 1976. 184 p.
2. Ahmet Cevdet Paşa. *Kırım ve Kafkas Tarihçesi* [The history of the Crimea and the Caucasus]. Compiler Ahmet Özaydın. *Emel* [Aspiration], no: 221. Ankara, Temmuz-Ağustos, 1997. Pp. 9–30.
3. Akdağ Mustafa. *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi* [Economic and social history of Turkey]. Part. 2. İstanbul, 1979. 348 p.
4. Akpınarlı H. Feriha. *Kırım El Sanatlarının Dünü Ve Bugünü. Atatürk Yüksek Kurumu* [Past and present of the Crimean crafts]. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2004. 327 p.
5. Aydın Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi* [History of Turkish Law]. Beta Pub., İstanbul, Part 3, 1999.

6. Baron De Tott. *Memoirs of Baron de Tott. Containing the state of the Turkish Empire and the Crimea during the late war with Russia: with numerous anecdotes, facts, and observations, on the manners and customs of the Turks and Tartars.* Vol. 2. London, 1786. 526 p.

7. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). *Mühimme Defteri* [The registers of important Affairs], Part. 43, (No: 188), No: 167, 82 p.

8. Belin M. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi* [Economic history of the Ottoman Empire]. Translator Oğuz Ceylan. Ankara: Gündoğan Yay., 1999.

9. Bilmen Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Islahat-ı Fıkhiyye Kamusu* [Guide to Islamic law and fiqh]. Part II. İstanbul: Bilmen Yay., 1968. Pp. 115–152.

10. Bronevskiy M. *Kırım* [The Crimea]. Translator Kemal Ortaylı. Ankara: Ege Matbaası, 1970.

11. Bilgeseven Amiran Kurtkan. *Genel Sosyoloji* [General sociology]. İstanbul: Filiz Kitapevi, 1986. XVI + 360 p.

12. By A Lady (Andrew Neilson). *The Crimea: Its Towns Inhabitants and Social Customs.* London: Printed At The “Christian Times” Office, 1855.

13. Clarke Edward Daniel. L. L. D. *Travels in Various Countries of Europe, Asia, and Africa.* Part I (Russia, Tartary, Turkey). Philadelphia: Arno Press & The New York Times, 1816. 575 p.

14. Çetin Osman. *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyetin Yayılışı* [Seljuk institutions and the spread of Islam in Anatolia]. İstanbul: Marifet Yay., 1981. 208 p.

15. Çetin Osman. *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)* [Social movements and social consequences in Bursa based on the materials of registers]. Ankara: T.T.K.Yay., 1994. 122 p.

16. Çiçek Kemal, Saydam Abdullah. *Kıbristan Kafkasyaya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet* [From Cyprus to the Caucasus: politics, justice and population in the Ottoman world]. Trabzon: Derya Kitapevi, 1998. 420 p.

17. Devellioğlu Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* [Ottoman-Turkish encyclopedic dictionary]. 8 Edition. Ankara: Aydın Kitapevi, 1988.

18. Erim Nihat. *Devletlerarası Hukuku Ve Siyasi Tarih Metinleri* [Texts on international law and political history]. Part I. Ankara: Ankara Üniv. Hukuk Fak. Yay., 1953. 708 p.

19. Erten Hayri. *Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y. Y. İlk Yarısı)* [Socio-economic and cultural structure of the family based on the judicial registers of Konya]. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 2001. 221 p.

20. Eryılmaz Bilal. *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi* [Management of non-Muslim entities in the Ottoman state]. 2 edition. İstanbul: Risale Yay., 1996. 240 p.

21. Halim Giray. *Gülbün-ü Hânân (Kırım Hanları Tarihi)* [History of the Crimean khans]. Compiled by Alper Basher-Alper Gunaydin. İstanbul: Eurasia Institute Publications, 2013.

22. Göçer Lütfi. *XVI ve XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Me-*

selesi ve Hububattan Alınan Vergiler [Grain and taxes taken from them in the Ottoman Empire in the XVI and XVII centuries]. İstanbul: İstanbul Üniv. İktisat Fak. Yay., 1964. VII + 231 p.

23. Gözaydın Ethem Fevzi. *Kırım, Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri* [The Crimea, resettlement and migration of the Crimean Turks]. İstanbul: Vakıf Matbaası, 1948. 111 p.

24. İhsanoğlu Ekmeleddin. *Osmanlı Devleti Tarihi* [The history of the Ottoman Empire]. Part I. İstanbul: Feza Gazetecilik, 1999. 484 p.

25. İnalçık Halil. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi* [Economic and social history of the Ottoman Empire]. Part I. 1300-1600ю Translator Halil Berktaş. İstanbul: Eren yay., 2000. 496 p.

26. İnalçık Halil. *Toplum ve Ekonomi Üzerine Arşiv Çalışmaları. İncelemeler* [Research on society and Economics]. 2 Edition. İstanbul: Eren Yay., 1996. 466 p.

27. İpcioğlu Mehmet. *Konya Şer'iyye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi* [The Ottoman family on the materials of the judicial registers of Konya]. Ankara: Nobel Yay., 2001.

28. *İslâm Araştırmaları Merkezi. İlmihal II. İslâm ve Toplum* [Catechism. Islam and society]. II edition. İstanbul: Diyanet İşleri Bşk. Yay., 1999. 570 p.

29. *Karasu Şer'iyye Sicilleri* [The court register of Karasu], 25.

30. *Karasu Şer'iyye Sicilleri* [The court register of Karasu], 33.

31. *Karasu Şer'iyye Sicilleri* [The court register of Karasu], 47.

32. *Karasu Şer'iyye Sicilleri* [The court register of Karasu], 65.

33. Karpaz Kemal. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri* [Demographic and social characteristics of the Ottoman population (1830-1914)]. Translator Bahar Tırnakçı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2003. 338 p.

34. Kırımlı Hakan. *Karasubazar. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* [Islamic Encyclopedia]. Part 24. İstanbul, 2001. Pp. 472–473.

35. Kırımlı Hakan. *Kırım'dan Türkiye'ye Kırım Tatar Göçü* [The migration of the Crimean Tatars from the Crimea to Turkey]. www.kirimderneği.org.tr/sayfa.asp?is=457'de sayfa 2.

36. Kırımlı Hakan. *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri* [Location of the Crimean Tatar and Nogai villages in Turkey]. Ankara, 2012. 676 p.

37. *Kur'ân-ı Kerim* [Koran].

38. Mantran Robert. *XVI ve XVII Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat. Eren Yay* [Daily life in İstanbul in the XVI and XVII centuries]. Translator –Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul, 1991. 257 p.

39. Ortaylı İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile* [Family in Ottoman society]. 2 edition. İstanbul: Pan Yay., 2001. 240 p.

40. Özel Ahmet. *İslâm Hukukunda Milletlerarası Münasebetler Ve Ülke Kavramı* [International relations in Islamic law and the concept of the state]. İstanbul: İklim Yay., 1982. p. 200.

41. Öztürk Yücel. *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475-1600)* [Kafa during the Ot-

toman rule]. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2000. XXXIV + 570 p.

42. Pakalın Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* [Ottoman historical dictionary of idioms and terms]. C. I, II, III. M. E. B., İstanbul, 1993

43. Sami Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. 7 th edition. İstanbul: Alfa Yay., 1999.

44. Saydam Abdullah. *Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskan Siyaseti (1856-1876)* [Policy of settlement of the Ottoman Empire and migration from the Crimea and Caucasus]. Part IV. Ankara, 1999.

45. Schacht Joseph. Miras. İ. A. C. 8. Eskişehir, 1997. Pp. 354–355.

46. Schacht Joseph. Nikâh. İ. A. C. 9. Eskişehir, 1997. Pp. 258–259.

47. Sročekovskiy V. E. *Muhammed Geray Han ve Vasalları "Kırım Tarihi"* [Muhammad Giray and his vassals]. Translator–Kemal Ortaylı. İstanbul: Su Yay., 1979. 216 p.

48. Tabakoğlu Ahmet. *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi* [Ottoman finances during the crisis]. İstanbul: Dergay Yay., 1985. 384 p.

49. Tabakoğlu Ahmet. *Türk İktisat Tarihi* [History of Turkish economy]. 3 edition. İstanbul: Dergay Yay., 1997.

50. Üçok Çoşkun, Mumcu Ahmet, Bozkurt Gülnihal. *Türk Hukuk Tarihi* [History of Turkish law]. 10 edition. Ankara: Savaş Yay., 2002. XVII + 358 p.

51. Ülküsal Müstecib. *Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)* [The Crimean Turks (Crimean Tatars)]. İstanbul: Baha Mat., 1980.

52. Williams Brian Glyn. *The Crimean Tatars: The Diaspora Experience And The Forging Of A Nation*. Leiden, 2001. 520 p.

About the author: Nuri Kavak – Dr. of Sci (Philosophy), Professor at the Department of history, Faculty of natural sciences and philology of the Osmangazi University (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi F4 Blok Tarih Bölümü 26480 Meşelik Kampüsü/Eskişehir); nkavak1453@hotmail.com